Садриддин Айнӣ

Мактаби кӯҳна

Садриддин Айнӣ
1878 - 1954

САРСУХАН

Чанд сухан барои ҷавонони босаодат

Фарзандони азизу меҳрубон! Устод Садриддин Айнӣ баробари осори асосии хеш, дар бораи миллати азиятдидаи мо ва мардумони дигари Осиёи Миёна чанд асари бадеии хешро махсус барои ҷавонон навиштаанд. Аммо дар «Мактаби кӯҳна» эшон рӯзгори замони кӯдакиашонро тасвир намуда, мехоҳанд ҷавонони имрӯз фаҳмида бошанд. ки чӣ рӯзгори сахтро дар ҷавонӣ аз сар гузаронида будаанд. Вале қатъи назар аз душвориҳои он замон бо роҳнамоии падари хирадманди хеш, муаллимаи хушсалиқа ва дар натиҷаи кӯшиши шахсии хешу роҳнамоии мардони некбини он замон, рафта-рафта ба мартабаҳои бузург расида тавонистанд.

Имрӯз дар Тоҷикистони азизи мо навҷавонон низ бо кӯшиши худ ва роҳнамоии омӯзгорон имкон доранд, ки ба орзуҳои неки худ ва падару модарон расанд.

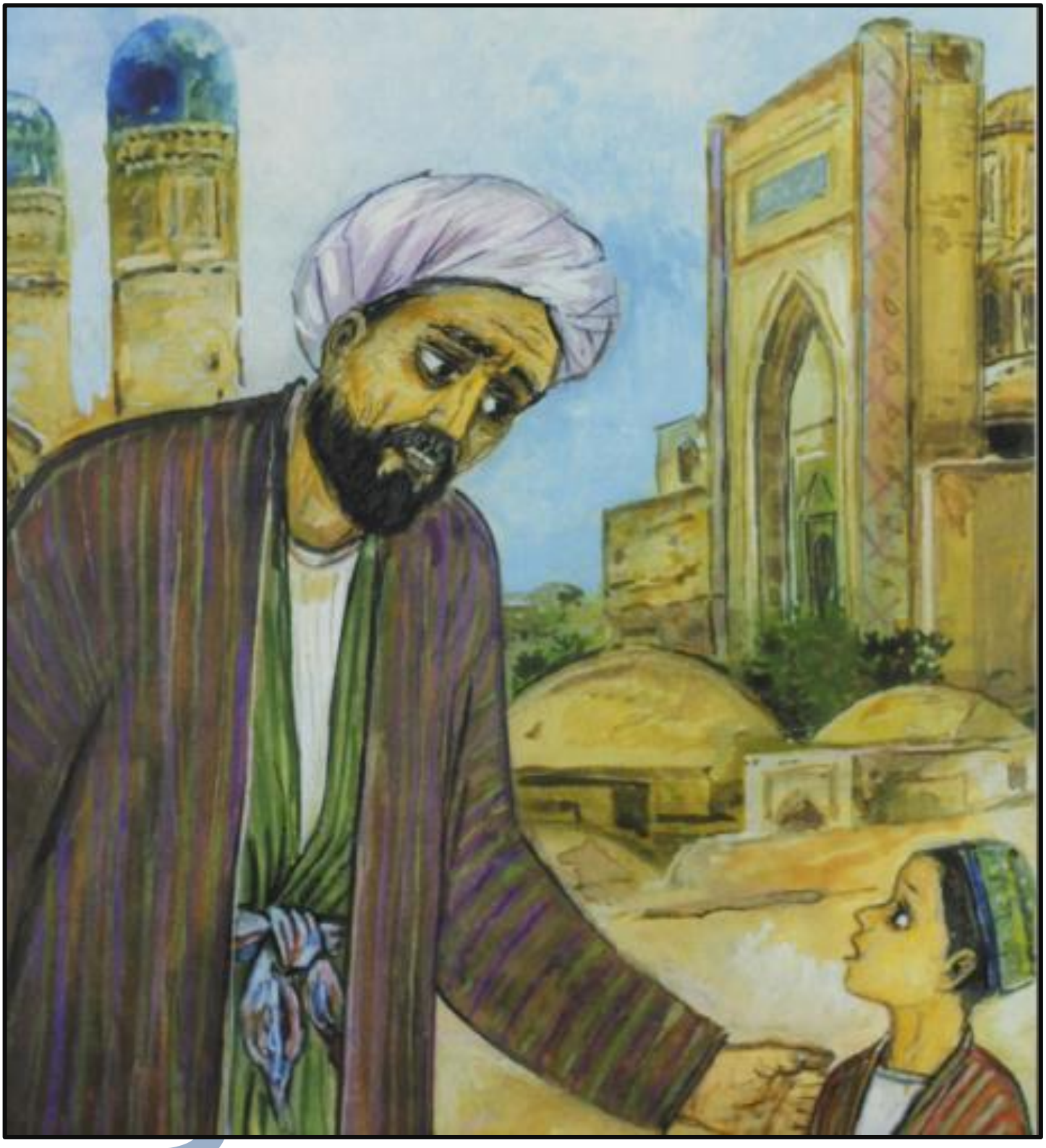
«Мактаби кӯҳна»-ро бодиққат хонед ва суханони душворашро аз омӯзгорон пурсед ва бубинед, ки кӯшиши шахсӣ ягона роҳест барои соҳиби савод гардидан ва ба ҳадафи хеш расидан. Устод гуфтаанд:

Биёед, эй рафиқон, дарс хонем,
Ба бекорию нодонӣ намонем.
Ба олам ҳар касе бекор гардад,
Ба чашми аҳли олам хор гардад.

Ҷавонони боҳушу ҷуяндаи илму фарҳанг! Ман ба Шумо орзуҳои беҳтарини хешро тақдим намуда, хостори он ҳастам, ки ҳамаи Шумо бо кӯшишу ғайрати хеш ба ҳадаф ва мақсадҳои зебои худ расида тавонед.

Бо салом ва дурудҳои фаровон дӯсти ҳамешагии Шумо Камолиддин Садриддинзода Айнӣ.

SHOIR.INFO

лои ин, доду фарёд, оҳу фиғон, гиряву зории бачагон, гӯё боми мактабро ба ҳаво мебардошт.

Ин шӯру ғавғо бар болои нонрезаҳое буд, ки мактабдор аз ҳалвои ман ба бачагон бахшиш карда буд...

Мактабдор ба ин аҳвол бетараф намонд: дар пушти ӯ дарозу кӯтоҳ чанд чӯб ба девор рост гузошта шуда буд, яке аз ин чӯбҳоро, ки тахминан 5 оршин дарозӣ дошта, нӯги он ба гӯшаи дигари хона ба девор хобонидагӣ буд, гирифта ба сари бачагон бе он ки яке аз онҳоро интихоб кунад, задан гирифт. Бачагон аз задан ва кӯфтани якдигар бозистода, баробар ба гиря

даромаданд ва фарёди «домуллоҷон, тавба кардам» аз ҳамаи даҳонҳо баробар баромада, ба осмон баланд мешуд.

Ман дигар тоқат карда натавониста, ба қатори бачагони дигар ба гиря даромадам. Аммо падарам ба ман тасаллӣ дод ва агар гиря накарда ба мактаб давом кунам, ба ман як курра гирифта доданӣ шуд ва мактабдор ҳам ба сухани падарам ёрӣ дода «ман ҳам ҳар рӯзи бозор як лӯнда қанд оварда медиҳам», гуфт.

Ваъдаи падарам он қадар дили маро ба он хона, ки гӯё барои азоби бачагон сохта бошанд, розӣ карда натавониста бошад ҳам, ваъдаи мактабдор, ки бо вуҷуди ҷаллодвор заданаш бачагони дигарро, ба ман ваъдаи қанд дод, дили маро хеле ором гиронид. Ба дили худ тасаллӣ медодам, ки ӯ маро нахоҳад зад.

Аммо чашми худро аз он чӯбҳо, хусусан, аз он чӯби дароз, ки ба сар то сари мактаб мерасид ва ба ҳеҷ бача, гарчанд дар гӯшаи дури мактаб хазида бошад ҳам, амон намедод, намекандам...

Бачагон як қадар ором гирифтанд. Мактабдор як тахтачаро аз пеши худ гирифта, дар вай чизи бисёреро навишт ва ба падарам нишон дод. Аммо падарам, ки саводнок буд, ба баъзе чизҳои мактабдор навишта эътироз кард.

Дар аввали кор мактабдор ҷанҷол бароварда, сухани падарамро қабул накард. Аммо падарам ҳам ҷанҷол карда, оқибат гапашро гузаронид ва «худатон дуруст кунед» гӯён мактабдор тахтачаро ба пеши падарам ҳаво дод. Ӯ ҳам аз кисаи худ кордчаашро бароварда баъзе чизҳои мактабдор навиштаро тарошида, худаш аз сари нав навишт.

Аз ҳамон рӯз сар карда падари ман, ба назарам хеле одами калон намуд ва ӯро ҳатто аз мактабдор ҳам, ки ӯро донотарин ва зӯртарини мардуми қишлоқ медонистам, донотар ва зӯртар донистам. Ин ҳол ба дили ман қувват дод, ки агар мактабдор маро занад, ман ба падари худ шикоят хоҳам кард ва ӯ ҳам омада мактабдорро хоҳад зад. Агар мактабдор барои задан чӯб дошта бошад, падарам ҳам халачӯби говронӣ дорад. Ба халачӯби вай барзагов - бо он бузургӣ тоб оварда наметавонад. Аммо ин мактабдор, ки як одами борикрӯи хурд ва лоғари пажмурда аст, бо як халачӯб задани падарам хоҳад мурд...

Пас аз он мактабдор маро дар рӯ ба рӯи худ дузону шинонида тахтачаро ба рӯи он синҷ ки деворчаи охурча ҳисоб меёфт, гузошт ва ба ман «аузу биллоҳ» ва «бисмиллоҳ»-ро гӯёнид. Инҳоро хеле вақт шуда буд, ки падарам ба ман ёд дода буд, ман ҳам бе он ки забонам гирад ва ё тарсам, гуфтам. Мактабдор хеле изҳори хурсандӣ кард. Ба назари ман менамуд, ки бачагони дигар ба ман бо ҳасад нигоҳ мекарданд. Ҳарчанд аз тарси чӯби мактабдор сари худро боло накунанд ҳам, ба ман нигоҳ карда ва ангуштҳояшонро пеши чашмҳояшон оварда, маро ба якдигар нишон медоданд. Ва ман гумон мекардам, ки агар танҳо ёбанд, бо он ангуштон чашми маро хоҳад кофт.

Мактабдор фотиҳа хонд, бачагон ҳам «омин» гӯён ба он фотиҳа ҳамроҳӣ карданд ва бо ҳамин расми сабақсаркунии ман тамом шуд. Падарам ба хонаи худамон баргашт ва ман дар он ошӯбгоҳ мондам.

SHORINFO

II

Пас аз падарам рафтан, мактабдор маро ба наздиктари худ ҷой дода, ба яке аз бачагони калон амр дод, ки маро ёд диҳад. Он бача маро ба он тахтача нигоҳ кунонда «алиф, бе, те, се» гуфт.

Ман ҳам аз забони ӯ гирифта ин чор калима, яъне номи чор ҳарфро такрор кардам, пас аз он ки худи ман инҳоро гуфта метавонистагӣ шудам, он бача ба сари бачаҳои дигар рафт ва онҳоро ҳам ёд медод.

Бачагон он бачаро «халифа» мегуфтанд.

Баъд аз он мактабдор аз мактаб баромада рафт. Акнун шӯрест, ки дар мактаб бархост! Бачагон аввал рост хеста бо якдигар гӯштӣ гирифтанд, пурзӯрон камзӯронро меафтонданд ва мезаданд, пас аз ним соат афту дарафт кардан, халифа аз ҷои худ хест ва чӯби дарози мактабдорро гирифта, аз як сар бачагонро задан гирифт. Ман тарсида хостам, ки аз мактаб баромада гурезам, аммо муяссар нашуд: дари мактабро аз дарун занҷир карда, ба зулфинаш чӯб гузаронида буданд, ки даромад-баромад кардани мисли ман бачаи шашсола мумкин набуд ва бо «ба ҷоят нишин, вагарна мезанам», гуфтани халифа баргашта ба ҷоям нишастам ва сари худро хам карда, зери чашм ба халифа нигоҳ мекардам.

Пас аз он ки ҳамаи бачагон бо зарби чӯби халифа ҷо ба ҷо нишастанд, халифа дар ҳолате, ки он чӯби дароз дар дасташ буд, аз ҷояш рост хест ва гуфт:

- Бачагон! Акнун камонбозӣ...

Бо баромадани ин овози халифа бачагон фарёд кашиданд:

- Камонбозӣ!..

- Камонбозӣ!..

- Камонбозӣ!..

Баробари ин шӯру ғавғо, корҳои амалӣ ҳам шуд: ҳар кадом ба бачагон аз бӯрёи дар зери худашон буда, ки ягона палоси мактаб он буд, хасҳро кашида баровардан гирифтанд. Бачагон аз кисаҳояшон риштаҳои борики дарздӯзӣ ҳам баровардаанд. Ҳар бача яке аз он хасҳоро камонвор хам карда, дар ду сари он риштаро кашида мебаст. Ба ин тариқ, як камончаи бачагонаи содае пайдо мешуд. Пас аз он, хаскамонро камонвор ба дасташ нигоҳ дошта, ба ресмони он хаси дигареро гузошта, онро пеш кашида, сар медод. Он хас монанди тири камон парида рафта ба бачаи дигаре бармехӯрд.

Боз бачагон ба ҳам омаданд, ҳар бача бачаи дигареро аз рӯй, пешонӣ ва чашм нишон гирифта, бо тири камони худ мезад...

Пас аз қадре ин гуна ҷанги якка ба якка кардан, халифа боз чӯбро бардошта бачаҳоро аз як сар заду овоз дод:

- Акнун саф кашида чанг мекунем!

Бачагон ҳам:

- Саф мекашем, саф мекашем! - гӯён фарёд кашиданд.

Халифа бачагонро калону хурд ду тақсими баробар карда, дар ду тарафи мактаб ҷой дод. Дар ҳар тараф ду саф тартиб дода, бачагони хурдро дар пас ва калонтаронро дар пеш гузошт ва худаш дар зери девор дар миёнаи ду саф рост истода фармон дод:

- Парронед!

Аз сафи пеш хаскамонҳо ба ҳаракат омаданд. Хастирҳо аз камони ҳамаи бачагон баробар ва пай дар ҳам мепариданд. Бачагони дар сафи пушт истода аз бӯрё боз хас кашида, ба бачагони сафи пеш тир тайёр карда медоданд.

SHOIR.INFO

Дар ин миён хастири яке аз бачагон ба сафи тарафи муқобил рафта, ба чашми як бача бархӯрд. Ӯ фарёдкунон «во, чашмам» гӯён аз саф баромад. Ҳамсафони он бача ҳам якбора шӯрида бӯрёи дар асл порча-порча шуда даридаро аз замин бардошта, ба сару рӯи сафи муқобил ҳаво доданд. Аҳли сафи муқобил ҳам ин ҳучумро оромона қабул накарданд, онҳо ҳам аз зери пойҳои худ бӯрёҳоро бардошта ба сари муқобилҳояшон ҳаво доданд. Даруни мактаб пур аз ҷанг ва хоку хас шуд. Ман аз тарси он ки дар зери поҳои бачагон поймол нашавам, ба охурчаи мактабдорнишин гузашта сурати девор шуда рост истодам...

Ҷанг давом мекард. Дар ҳамин вақт дари мактаб бо шиддати тамом кӯфта шуд, кӯбанда дарро асабиёна бо пояш мезад. Ман гумон кардам, ки ҳамин замон дар мешиканад.

Бачагон бо шунидани садои кӯбиши дар мисли мушбачагоне, ки аз садои фишир-фишири гурба гурезанд, шитобкорона ба ҷойҳои худ гузашта дар даруни охурчаҳои худ дар паси синҷ пинҳон гардиданӣ шуданд. Аммо он синҷ ятне деворчаи охурча на он қадар баланд буд, ки бачаҳоро пинҳон кунад. Бо вуҷуди ин бачагон сари худро поён карда, рӯи худро дар он ҷо руст мекарданд, аммо пуштҳошон дӯнг шуда баромада, аз даруни охурча намоён мегардид.

Кӯбиши дар ҳанӯз давом мекард, аммо ҳеҷ кас ҷасорат намекард, ки дарро кушояд. Пас аз ором гирифтани бачагон ба даруни охурчаҳои худ, халифа рафта дарро кушод. Як одаме, ки аз ғояти ғазаб рӯю абрӯю ришу буруташ монанди гурбаи сагдида фах карда буд ва чашмонаш калон шуда қариб буд, ки аз косахонаашон барояд, аз дари мактаб даромад. Ин одам мактабдор буд.

Мактабдор баробари ба мактаб даромадан аз дасти халифа, ки ҳанӯз чӯби дарози мактабдор дар дасти ӯ буд ва барои кушодани дар рафта буд, он чӯбро гирифта, аввал ба сари халифа даҳ-дувоздаҳ бор қулоҷкашӣ карда зад.

Халифа бо бардошта шудани чӯби мактабдор монанди саги бегонаи барои ангурдуздӣ ба боғе даромада ва ба боғбон вохӯрда, фарёдкунон ба ҳар тараф мегурехт. Аммо чӯби дарози мактабдор ба ҳама гӯшаҳои мактаб расо расида, сари халифаро молиш медод.

Пас аз он ки мактабдор бо задани халифа қадре ғазаби худро таскин дод, ба ҷои худ гузашта нишаст ва маро, ки ҳануз дар охурчаи ӯ сурати девор будам, ба ҷои худам гузаронид, аммо маро назад.

Баъд аз он боз чӯби дарози худро боло карда, ҳамаи бачагонро, ки ҳануз сарпоину пуштболо буданд, задан гирифт. Ӯ ба ҳар як чӯб ҳавола кардан 15-20 бачаро якбора мезад ва онҳо ҳам баробар.

-Тавба кардам! - гӯён фарёд мекашиданд.

Пас аз он мактабдор амр дод:

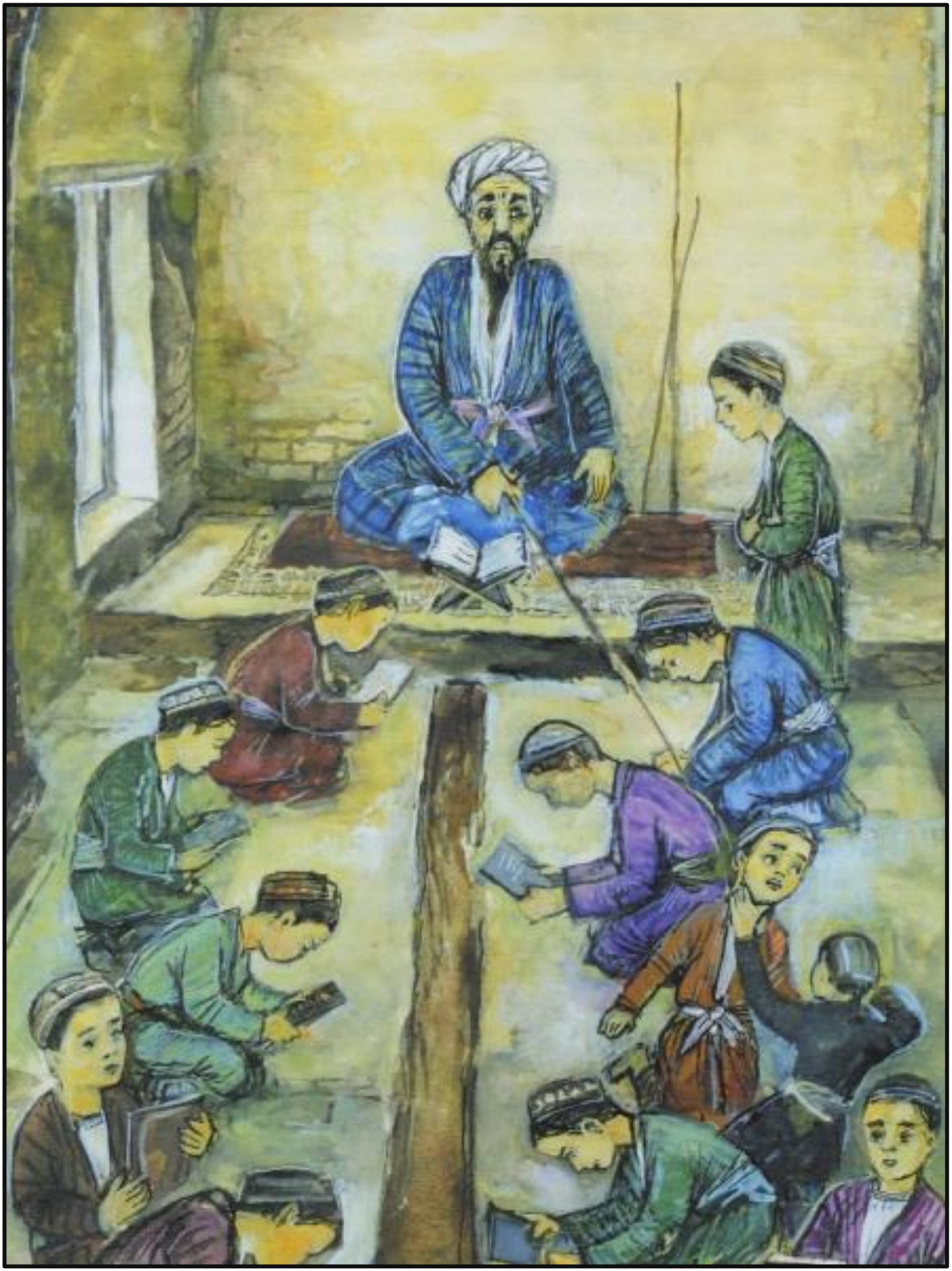
- Хонетон!

Бачагон пуштҳои чӯбхӯрдаи худҳояшонро хорида-хорида, сар бардоштанд ва бе он ки гӯшаи чашмҳошонро аз мактабдор кананд, сарҳшонро ба тарафи китоб ва тахтачаҳошон хам карда, чиҳо буд, ки хонда фарёд мекашиданд. Ман ҳам ба онҳо тақлид карда, ба тахтачаи худ сарамро хамонида ва гӯшаи чашмро ба мактабдор дӯхта «алиф, бе, те, се» гӯён дод мегуфтам.

Баъд аз он мактабдор халифаро ба пеши худ ҷеғ зад. Ӯ ҳам, бо вуҷуди ин ки ҳозир аз мактабдор он ҳама чӯбро хӯрда буд, бе ҳеҷ тарсу бим ба пеши ин золим омад.

Ман ба ҷасорати халифа ҳайрон шудам ва мехостам, ки ман ҳам мисли он нотарс шавам. Аммо ман ба дили худ мегузаронидам, ки агар ман ҳам монанди халифа нотарс шавам ва мактабдор маро задан хоҳад, ман мисли ин халифа аз вай нахоҳам гурехт, балки чӯбро аз дасти ӯ кашида гирифта, ба сари худаш хоҳам зад. Ҳайфо, ки ҳоло хурд ҳастам ва дар дилам тарс ҳам бисёр аст.

SHOR.INFO

Мактабдор ба халифа гуфт:

- Гӯй ба ман, ки киҳо ин ҳама шӯру ғавғоро барпо карданд?

Халифа ягон-ягон 10-12 бачаро номбар карда шумурд.

Бачаҳо аз хондан бозистода гӯш доданд, ки шунаванд ва донанд, ки халифа киҳоро ба мактабдор хабаркашӣ мекунад?

Аммо мактабдор ба ин кор роҳ надод ва дубора чӯби калони худро бардошта, онҳро ба ёд овард, яъне онҳоро ба хондан даровард...

Мактабдор номи гунаҳкоронро аз халифа шунида:

- Хомӯш! - гуфта фарёд кашид.

Бачагон ҳама ба якборагӣ дам истоданд.

Мактабдор бачагонеро, ки халифа ба ӯ хабаркашӣ карда буд, ягон-ягон номбар карда, ҷеғ задан гирифт. Агар мактабдор ягон бачаро саҳв карда ҷеғ занад, халифа сухани ӯро тасҳеҳ мекард:

- Не, ин нест, он аст, - гӯён бачаи дигареро нишон дода, ном мебурд.

Ба ҳамин тариқа 10-12 нафар бача ба пеши мактабдор ҷамъ шуданд. Инҳо ҳамагӣ аз бачагони калонсолтар буданд.

- Дарро банд, - гуфт мактабдор ба халифа.

Халифа рафта, дари даромади мактабро аз дарун занҷир карда, ба зулфинаш чӯб ҳам гузаронид.

- Фаллоқро гир! - гӯён мактабдор ба халифа фармон дод.

Ман фаллоқро шунида бошам ҳам, то он вақт он чизи шумро надида будам.

Халифа ба паҳлӯи мактабдор гузашта, як чӯберо, ки бар болои сари мактабдор ба девор овезон буд, гирифт. Ин чӯб, ки тахминан якуним оршин дарозӣ дошт, қадре хам буда ба ду сари он як ресмон бастагӣ буд. Он вақт ман дидам, ки фаллоқ чи гуна мешудааст.

- Аҳмад, боз шухӣ мекунӣ? - гуфт мактабдор ба як бачае, ки дар пеши ӯ дар қатори бачагони гунаҳкор рост истода буд.

- Тақсирҷон, тавба кардам, ман шӯхӣ накардаам. Муҳаммад кард, - гӯён фарёд баровард ӯ.

Аммо мактабдор ба ин оҳу вой ва тавбаву зории ӯ нигоҳ накарда, ба бачагоне, ки дар паҳлӯи ӯ рост истода буданд, нигоҳ карда:

- Пахш кунетон инро! - гуфта фармон дод.

Бачагони дигар ӯро пахш карданд ва ба амри дуюми мактабдор мунтазир нашуда, ресмони фаллоқро ба пойҳои он бача гузарониданд ва ду бача аз ду чӯби фаллоқ гирифта тофтан гирифтанд. Ба ҳадде ки ресмон ба соқи пои бача сахт печида, магар пояш ба бурида шудан наздик расид, ки бача:

- Вой, мурдам! Вой, поякам! - гӯён фарёд кашид.

Бачагони дигар аз хондан бозистода, бо тарсу ларз овози ӯро гӯш медоданд. Аммо мактабдор ба ин кор роҳ надод ва бо бардошта ба сари бачагон хобонидани чӯби дарози худ бачагони дигарро ҳам ба фарёд овард.

Онҳо бо овози баланд ба хондан даромаданд. Мактабдор як чӯби дугазиро аз даруни чӯбҳои ба пушти сараш ба девор рост истода гирифта, ба дасти халифа супурда:

- Зан! - гуфта фармон дод.

Халифа бо он чӯб ба кафи пойҳои Аҳмад, ки ду бачаи дигар онро ба фаллоқ печонда бардошта истода буданд, задан гирифт.

SHOIR.INFO

Акнун ба фарёду фиғони Аҳмад ҳеҷ тоқат карда намешуд, аммо фарёди вай бо фарёди бачагони хонанда омехта, аз миён чудо намегардид. Ҳар кас, ки аз кӯча мегузашт, гумон мекард, ки бачагон бо овози баланд хонда истодаанд...

Халифа ба кафи пои Аҳмад ба дараҷае зад, ки аз ҷоҳои чӯбрасида хун шорида, чӯбро рангин кард.

Мактабдор, магар бо дидани ранги хунини чӯб бошад:

- Бас! - гуфт.

Халифа аз задани Аҳмад бозистод. Фаллоқро ҳам аз пои ӯ кушоданд ва Аҳмад манаҳи худро дошта, ба халифа нигоҳи ғазабноке кард.

- Муҳаммадро гиред! - гӯён мактабдор боз фармон дод. Бачагон Муҳаммадро ҳам бо ҳамон тарз хобониданд ва ба пойҳояш фаллоқ андохта тофтанд. Ӯро ҳам халифа то ба дараҷае, ки кафи пойҳояш хуншор шавад, зад. Ба ҳамин тариқа 10-12 бачаи ба он ҷо ҷегзадашударо заданд.

Аммо дили ман ба ҳоли онҳо месӯхт, зеро ҳеҷ кадоми онҳо ба бозӣ раҳбарӣ накарда буданд, ҳамаи корҳоро худи халифа карда буд ва боз худи ӯ онҳоро бардурӯғ ба мактабдор хабаркашӣ кард. Мехостам, ки ин ҳолро ба мактабдор гӯям, аммо аз халифа тарсидам.

Лекин ин раҳмхории ман нисбат ба бачагони чӯбхӯрда ва ғазабам дар ҳаққи халифа бисёр дер накашид: мактабдор пас аз он ки ҳамаи бачагони ҷегзада овардаашро занонда шуд, ба халифа нигоҳ карда гуфт:

- Ман медонам, ки ҳамаи шӯхиҳоро худи ту сар мекунӣ - ва ба бачагони ҳануз дар он ҷо рост истода, ки поҳояшонро монугир ба замин мениҳоданд ва аз озори кафи по тоқат надоштанд, ки пайваста як пояшонро ба замин ниҳода истанд, нигоҳ карда, гуфт:

- Пахш кунед инро!

Бачагон ҳам, ки гӯё ба ҳамин амр мунтазир буданд, халифаро пахш карданд ва ба соққои пояш фаллоқро андохта, тофтан гирифтанд. Халифа фарёд мекард:

- Пойҳоямро бурид, сахт натобед!

Аммо ҳеҷ кас гуш намедод.

Мактабдор як чӯби тозаро ба дасти яке аз бачагон дода, ба задан амр кард. Он бача он чӯбро гирифта, ба кафи пойҳои халифа задан гирифт.

Бачагони фаллоқдор боз ҳам фаллоқро сахттар метофтанд. Халифа фарёд мекард, ки:

- Ҳар қадар, ки хоҳд занед, аммо фаллоқро сахт натобед!

Аммо бачагон боз ҳам сахттар метофтанд.

Пас аз он, ки бачаи чӯббадаст якчанд чӯб ба кафи пои халифа зад, мактабдор ба бачаи чӯбхӯрдаи дигаре нигоҳ карда, гуфт:

- Акнун чӯбро ту гир, қарзат ба қиёмат намонад.

Он бача аз бачаи аввалӣ чӯбро гирифта, боз ҳам сахттар ба кафи пои халифа задан гирифт...

Ба ҳамин тариқа аз ҷумлаи бачагоне, ки аз халифа чӯб хурда буданд, якчанд нафарашон «қарзҳои худашонро» аз ӯ бо фоизаш гирифтанд.

- Акнун бас! - гуфт мактабдор.

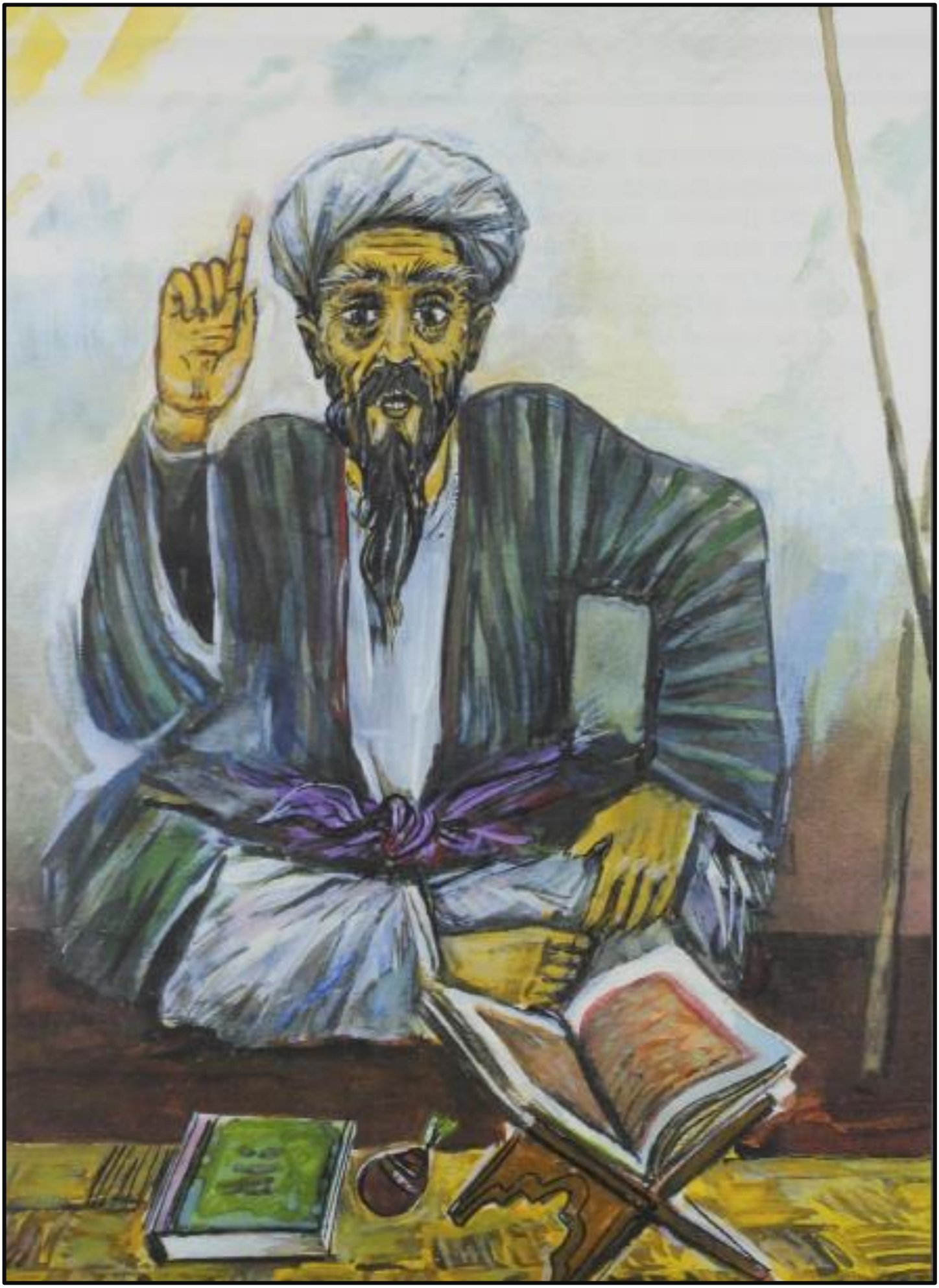
Чӯбзан аз задан бозистод. Аммо фаллоқдорон ҳанӯз пои халифаро сар намедоданд. Мактабдор:

- Боз чӣ мегӯед, магар ҳануз дилатон хунук нашудааст?- гуфт.

- Намак! - гуфт яке аз онҳӣ.

- Дарвоқеъ, намак! - гуфта такрор кард мактабдор.

SHOR.INFO

Киса ва зери кӯрпачаи худро кофта, ба ман намак нест, ба кӣ ҳаст? - гуфт.

Ҳамаи бачагони чӯбхӯрда кисаҳояшонро кофтанд, аз кисаи як-дуи онҳо намаки кӯфтаи ба латта баста баромад.

- Пошед! - гуфт мактабдор.

Ба ҷойҳои кафида хун баромадаи кафи пойҳои халифа намаки сударо пошида, бо дастҳяшон молиш доданд.

- Сар диҳтон! - гуфт мактабдор.

Бачагон фаллокро чаппа тоб дода, пойҳои халифаро аз ресмон сар доданд. Халифа чашмони гиряолуди худашро бо остинаш пок карда, лангон-лангон ба ҷояш рафта нишаст.

Бачагон ҳоло ҳам бо овози баланд баробар фарёд мекарданд, яъне мехонданд.

Мактабдор чӯби дарози худро бардошта, пас аз он ки боз як бор пушти гардани бачагонро молиш дод:

- Хомӯш! - гуфт.

Бачагон хомӯш истоданд, мактабдор гуфт:

- Фардо ҳамаатон ҳаштпулӣ пули бурё биёретон, ки имрӯз ҳамаи бӯрёҳо даридааст.

Ҳамаи бачагон:

- Мебиёрем, мебиёрем! - гуфта овоз баланд карданд.

- Озод! - гуфт мактабдор.

Бачагон чун гурӯҳи гунчишкон, ки аз калхот мегурехта бошанд, якбора аз ҷойҳояшон ҷаста, ба тарафи дар давиданд. Дар ҳанӯз баста буд. Халифа ҳам ба оҳистагӣ аз ҷояш хеста, лангон-лангон ба таги дар омада, дарро кушод, аввал худаш баромад, бачагони дигар ҳам аз паси ӯ якдигарро пахш карда, тела дода баромаданд, аз ҳама пастар ман баромадам.

Ҳамаи бачагон ба пеши мактабхона тӯда шуда истоданд. Халифа ба онҳо нигоҳ карда:

- Салом! - гуфт. Ҳамаи бачагон бо як овоз:

- Ассалому алайкум! - гӯён фарёд кашиданд.

Бачагон ба ҳар тараф пароканда шуда гурехтанд. Аммо бачагони чӯбхӯрда ба халифа ба паскӯчаи пушти мактаб, ки роҳи ҳавлии мо буд, баргаштанд. Халифа ба онҳо гуфт:

- Фардо иштибозӣ ва бедонабозӣ. Тайёр шуда оед!

- Дуруст! - гуфтанд бачагони дигар ва инҳо ҳам рафтанд.

Мо имрӯз аз мактаб озод шуда будем. Ман дар умри худ ду озодиро дидам, яке соли 1917 дар вақте ки 42 сола будам, аз зиндони амир, баъд аз 75 чӯб хурдан, дуюм дар вақти шашсолагиам, он рӯзе, ки аз мактаб озод шуда будам. Аммо ба назари ман ҳар дуӣ ин озодӣ ҳам аз якдигарашон ширинтар менамуданд.

III

Ман ба хона рафтам, баробари дидани модарам гиря карда сар додам. Модарам ҳарчанд мегуфт:

- Чӣ шуд ба ту, чаро гиря мекунӣ? Ман чизе ҷавоб гуфта наметавонистам. Охир, аз куҷо буд, падарам пайдо шуд. Ӯ аз модарам зиёдтар шиддат карда пурсид:

- Зуд гӯй, ба ту чӣ шуд, вагарна гӯшатро мебурам?

Ман дар ҳолате ки гиря гулӯямро гирифта буд, ҳиққосанон гуфтам:

- Бачаҳо бо якдигар ҷанг карданд.

- Бачаҳо бо якдигар ҷанг карда бошанд, ба ту чӣ? - гуфт падарам, - ту ки ҷанг накардаӣ ва касе ҳам туро ҷанг накардааст, пас чаро гиря мекунӣ?

SHOR.INFO

- Домулло[1] онҳоро зад.

- Хуб кардааст, бачагони ҷангараро мезананд.

- Ман мактаб намеравам.

- Номаъқул кардӣ, - гуфт падарам бошиддат ва пас аз қадре хомӯш истодан:

- Чаро мактаб намеравӣ? - гуфта пурсид садои худро нармтар карда.

-Домулло маро мезанад.

- Ҳад надорад, зада наметавонад, агар туро занад, ман гӯши ӯро мебурам, - гӯён падарам аз кисаи худаш кордчаашро бароварда нишон доду гуфт:

- Ин аст кордча, - ва такрор кард:

- Агар домулло туро занад, бо ҳамин кордча гӯшашро мебурам!

Ман аз ин сухани падарам гӯши бурида ва хунолуди мактабдорро, ки ӯро хеле бад дида будам, ба хотир оварда, хеле шодмон шудам, ҳатто ба дили худ гузаронидам, ки:

«Майлаш, як бор мактабдор занад ва ман омада ба падарам хабар диҳам, ин ҳам рафта гӯши ӯро бураду ман тамошо кунам».

Аммо боз тарсидам, зеро то он вақт чӯби сахт нахӯрда будам вақте ки чӯби мактабдорро дар ҳолате ки ба поям расида истодааст, ба хотир меовардам, кафи пойҳоям хоришкунон сӯзиш мекард, дилам ба пушт мекашид ва нафасам тангӣ мекард. Аз баҳри ин тамошо, яъне бегӯш дидани мактабдор, гузаштанӣ шудам Аммо инро ҳам дилам қабул намекард. Зеро ки дар ҳамсоягии мо як хари гӯшбурида буд, ҳар вақт ки соҳибаш он харро савор шуда мебаромад, бачагон:

- Хараш бегӯш-а, хараш бегӯш-а, - гӯён чапакзанон қиғос мекашиданд. Ман, ки ин шавқу завқи бачагонро дида будам ва худам ҳам бо дидани он ҳол хеле шодмон мешудам, гумон мекардам, ки бачагон ин мактабдорро, ки онҳоро ин ҳама мезанад, агар бегӯш бинанд, на монанди имрӯза бозӣ мекунем гуфта якдигарро мезананд, балки шодикунон мактабдори бегӯшро тамошо хоҳанд кард. Ба ин тамошо дили ман хеле моил буд. Як тадбир ба хотирам расид, ки агар он тадбир ба амал меомад, ман бе ин ки худам чӯб хӯрда бошам, мактабдорро гӯшбурида медидам ва ба ин мулоҳиза ба падарам гуфтам:

-Агар аввал рафта, гӯши домуллоро набуред, ман мактаб намеравам.

Ӯ гуфт:

- Ман ҳам курра гирифта намедиҳам.

«Оҳ, курра!... Он чӣ қадар чизи зебост, агар ба гардани вай гарданбанди сурхи пӯпакдори зангӯлаиок бандам, боз чӣ қадар зебо хоҳад шуд. Вақте ки ба вай савор мешавӣ, гӯши худро сих карда, думашро бардошта ва пойҳои пасашро ба ҳар тараф ҳаво дода медавад, дар он вақт ту на ба болои хар, балки гӯё ба ҳаво парида, абрҳоро савор шуда, сайр карда истода бошӣ!»

Хаёли ширини ин гуна хар доштан ҳамаи душвориҳои мактабро ба ман осон кард, ман аз гарданшахии худ фуромадам, ва лекин боз аз падарам як чиз рӯёнданӣ шуда гуфтам:

- Агар курраи гарданбанднок, пӯпакдор гирифта доданӣ шавед, майлаш мактаб меравам.

- Боракалло, писарам! - гуфт ӯ, - ту ба мактаб гиря накарда рав, ҳама чизро гирифта медиҳам.

Ман чашмони худро пок карда, пас аз як даҳан нонро ба даст гирифтан, рӯи дарича баромада, аз паттаи бед як чӯб ҳам шикаста гирифтам, ба як девори якпохсагӣ, ки падарам ба рахнаи рӯй дарича зада буд, савор шуда, он чӯбро ба худам халачӯб қарор дода, он деворро хар фарз карда:

---

[1] *Бачагон мактабдорро домулло мегуфтанд ва ман ҳам ба онҳо тақлид карда, аввалин бор ин калимаро ба забон оварда будам.*

SHOR.INFO

- Хих, хих! - гӯён ҳай кардан гирифтам. Албатта, девор роҳ намерафт, бо вуҷуди ин ман орзуи харро бо девори шикаста ичро карданӣ шуда, дили худро хуш мекардам.

IV

Рӯзи дуюм аввали пагоҳӣ ман ба мактаб рафтам, ки дар он ҷо ғайр аз мактабдор каси дигаре нест. Ба вай салом дода, хостам ба ҷои ба ман таъин кардааш гузашта нишинам.

Ӯ ба ин хоҳиши ман роҳ надода, гуфт:

- Пули бурё овардӣ?

- Не, аз ёдам баромадааст.

- Ту, ки пули бурёро аз ёд барорӣ, чӣ гуна мулло мешавӣ? Зуд дав, аз падарат ҳашт пул пули бурё биёр.

Ман тахтачаамро ба болои синҷи пеши худам гузошта, аз мактаб бозгашта, баромадам.

Ҳанӯз дур нарафта будам, ки маро мактабдор:

- Садриддин! - гӯён ҷеғ зад.

Пас гашта даромада, рӯ ба рӯи мактабдор ба ӯ чашм дӯхта истодам.

- Даст пеш гир! - гуфт ӯ бо оҳанги қадре нохушнудона.

Ба ин фармони ӯ амал карда даст пеш гирифтам, лекин ба шубҳа афтода аз ӯ чашм канда, ба чӯбҳои паси сари ӯ рост истода нигоҳ кардам. Ӯ ҳам дасташро ба чӯб дароз кард. Ман аз тарси он ки маро хоҳад зад, бо як ғайрати бехудона:

- Агар шумо маро занед, падарам гушатонро мебурад! - гӯён фарёд кашидам. Ӯ хандиду:

- Не, намезанам, агар шӯхӣ накунӣ, ҳеҷ намезанам, - гуфт.

Ман аз хандаи ӯ осуда шуда, мунтазири фармони дуюми ӯ гардидам.

Чӯбҳои кӯтоҳро гирифту ба дасти ман дода, гуфт:

- Инҳоро бар, ба ҳавзи масҷид парто, баъд ба хонаатон рафта, аз падарат пули бӯрёро гирифта биёр.

Ман аз як тараф барои дур шудани чӯбҳо аз мактаб ва аз тарафи дигар барои хандаи мактабдор хурсанд шуда давидам, ба тарзе ки поям ба замин намерасид. Аввал чӯбҳоро ба ҳавз бурда партофтам. Пас аз он ба хона рафта аз падарам, ки ба чархи осиётарошӣ даромада буд, пули бурёро талаб кардам.

- Чанд пул даркор будааст? - гуфт ӯ.

- Ҳашт пул.

Кисаашро кофта, ҳашт пули сиёҳ шумурда ба дасти ман дод.

Ман аз дӯконхонаи падарам баромадам ва боз пас гашта ба падарам гуфтам:

- Домулло ба ман ханда кард, туро намезанам гуфту чӯбҳоро ҳам ба ман дод, ки ба ҳавз бурда партофтам.

- Хуб, хуб. Зуд рав, сабақатро такрор кун, - гуфт ӯ.

Давон-давон боз ба мактаб омадам. Акнун як қисми бачаҳо ҳам омада буданд ва мактабдор ба ҷамъ кардани пули бӯрё машғул буд, ман ҳам пули аз падарам гирифтаамро болои ҳам бар синаам монда, бе он ки дастамро дароз кунам, пулро ба кафи дастам ва дар хами ангуштонам нигоҳ дошта, ба ӯ нишон додам.

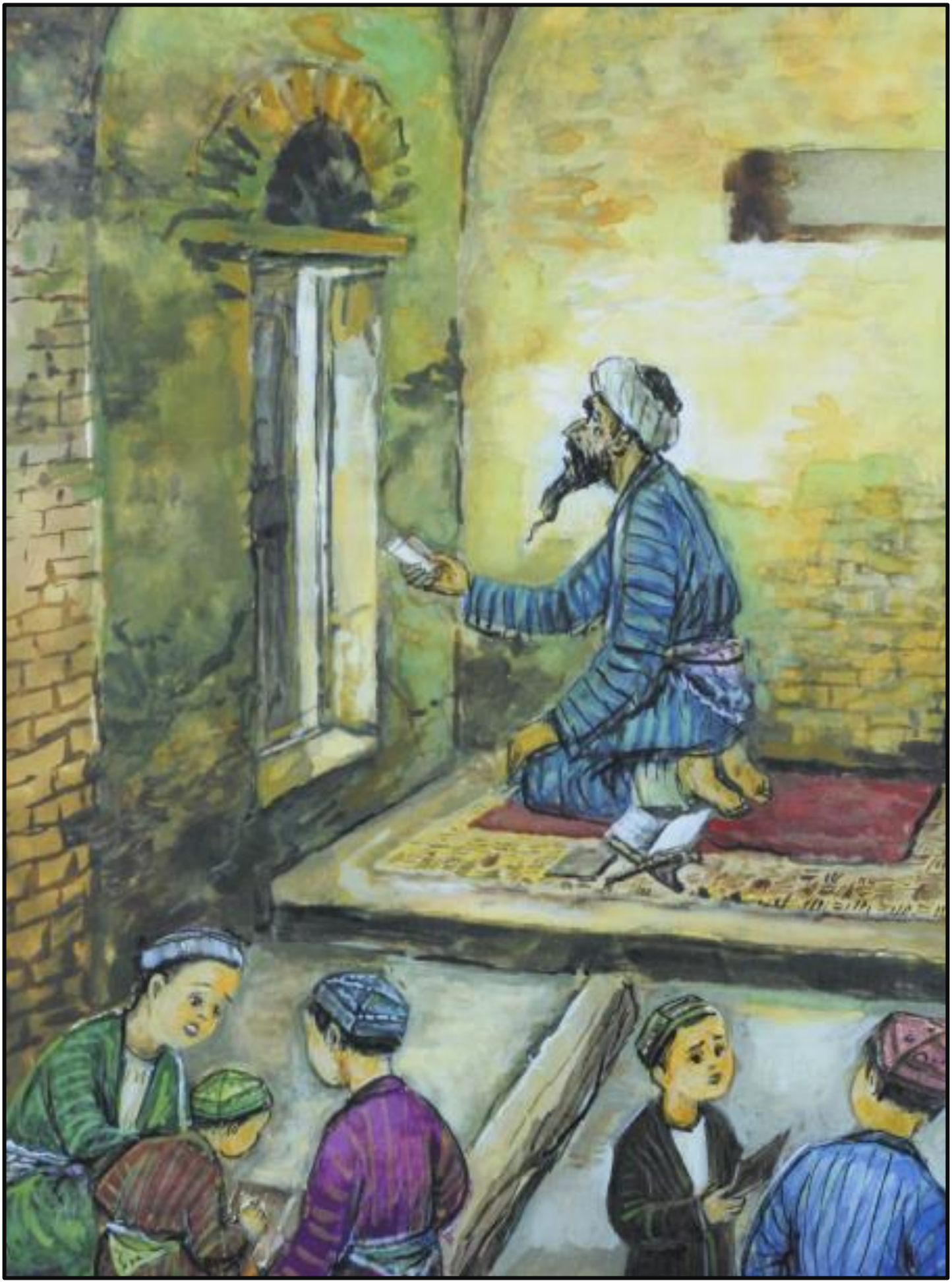
Ӯ боз хандида:

- Боракалло, акнун баодоб шудӣ, - гуфт ва илова кард:

- Дар вақти пул додан дастатро пеш нагирӣ ҳам мешавад.

Ман аз ин гузашти мактабдор ба ҷасорат омада, бе он ки дасти чапамро аз сари синаам бардорам, ба дасти ростам пулро дароз кардам.

SHOR.INFO

Мактабдор пулро аз дасти ман гирифт ва маро:

- Илоҳӣ калон шавӣ, мулло шавӣ! - гӯён дуо ҳам кард.

Ман ба дили худ гузаронидам, ки мактабдор он қадар ҳам бад набудааст, чӯбҳоро аз мактаб дур карда ва ба бадали пуле, ки барои бӯрёи мактаб гирифт, дар ҳаққи ман дуо ҳам кард.

Мактабдор боз ба пулҷамъкунии худ даромад, ҳар бачае, ки пул наоварда буд, ӯро боз ба хонааш барои пул овардан пас мефиристод. Баъзе бачагон дубора ҳам пул намеоварданд ва ҳамин қадар хабар меоварданд, ки падарашон ваъда кардааст рӯзи бозор пул диҳад.

Мактабдор ба муқобили онҳо мегуфт:

- Ман ҳам то ҳамаатон пул наёваред, бӯрё намехарам ва ин бӯрёҳои кӯҳна ва даридаро барои сӯхтан ба таҳоратхона мефиристонам, шумо ба замин менишинед ва барои бозӣ хас ҳам намеёбед.

- Рӯзи бозор гуфтам-ку! - гӯён гиря мекард. Ман ҳам ба дили худ падари он бачаро хасис ва сахтдаст мешумурдам ва он вақт намедонистам, ҳашт пулро, ки баробари ду тин аст, чӣ қадар қурбу манзалат дошт ва ёфтани он барои камбағалон чӣ андоза душвор буд. Ҳоло дар хотир дорам, ки ҳамон рӯзҳо ба хонаи мо меҳмон омада буд ва падарам ба ман як танга, ки 64 пул ҳисоб меёбад, бо як халта дода, ба ҳавлии Шарифбои биринҷфурӯш, ки ҳамдеҳаамон буд, фиристод ва гуфт:

-Ин пулро бурда деҳ, ӯ ду чорик биринҷ медиҳад. Аммо ширбиринҷ мепазем, нагӯй, ки биринҷи паст медиҳад. «Чӣ мепазетон?» гуфта пурсад, ош гӯй, мон, аммо нагӯй, ки чӣ ош мепазем.

Акнун фикр мекунам, ки вақте ки ба 64 пул ду чорик, яъне 4 кило биринҷи нағз диҳанд, ба ҳашт пул ним кило биринҷ мешавад, ки ин хеле пули калон будааст.

Хулоса, бо ҷанҷоли пулғундорӣ рӯз чоштгоҳ шуд ва мактабдор ҳам:

- Хезетон, чойхӯрак! - гуфт.

Бачагон гуррос зада аз ҷо хестанд ва аз дари мактаб баромада мисли дирӯза, пас аз салом додан, хона ба хона пароканда гардиданд.

Ман ҳам ба хона рафта, хӯрок хӯрда, қадре гурбаи худро бозӣ кардам ва боз ба мактаб омадам. Мактабдор ҳанӯз дар мактаб буд, бачагон ҳам акнун ягон-ягон баргашта меомаданд.

Бачаҳо ҷамъ шуданд, мактабдор:

- Хонетон! - гӯён чӯби дарози худро бардошт. Ҳама ба фарёд даромаданд ва ман ҳам «алиф, бе, те, се» гӯён дод мегуфтам.

Мактабдор ба халифа нигоҳ карда:

- Сабақ деҳ! - гуфт.

Халифа аз зарби чӯби дирӯза лангон-лангон хеста, бо навбат пеши ҳар бача нишаста, ӯро сабақ медод.

Имрӯз ба сабақи ман худи мактабдор мутасаддӣ шуда, маро ба рӯ ба рӯи худ нишонид ва тахтачаро ба пешам гузошта:

- Сабақатро хон! - гуфт.

Ман бе он ки ба тахтача нигоҳ кунам:

- Алиф, бе, те, се, - гуфтам.

- Дуруст, боракалло! - гуфт мактабдор ва худаш дар вақте ки ба хатнависӣ машғул буд:

- Поёнашро хон, «ҷим, ҳе, хе» гӯй, - гуфт.

SHOIR.INFO

Ман аз забони мактабдор гирифта, ҳамчунон ба рӯи чиркини пажмурда ва чашмони бенури обрав ва риши бузвараш, ки дар вақти гап задан баробари ҷунбидани манаҳаш боло - поин мерафт, нигоҳ карда, он ҳарфҳоро, яъне номи он ҳарфҳоро гирифта такрор мекардам.

Пас аз он ки мактабдор ин гуна талқин кард ва ман такрор намудам, гуфт:

- Акнун худат хон!

- Алиф, бе, те, се, - гуфтам ман.

Аммо ман намедонистам, ки болои инҳо кадом асту поёнаш кадом аст. Бинобар ин, дар ҳолате ки ҳоло ҳам башараи мактабдорро тамошо мекардам, даст пеш гирифта истодам.

- Поёнашро хон, мегӯям, - гуфт, мактабдор шиддат кард. Худи ӯ ҳоло ҳам ба хатнависӣ машғул буд, пас аз он ки ӯ хатҳои навиштаи худро ба ҷузъгираш ба болои он хатҳое, ки аз пагоҳ боз менавишт, гузошт, ба ман нигоҳ карда, қадре хомӯш истод ва гуфт:

- Ту бачаи бисёр кундзеҳн будаӣ, ман ҳамин қадар ёд додам, ҳануз ёд намегирӣ.

- Чиро ёд додед? - гуфтам ман.

- Ҷим, ҳе-хе-ро, - гуфт ӯ.

- Инро медонам, - гуфтам ман ва такрор кардам:

- Ҷим, ҳе, хе - ва илова кардам, -инҳро медонам, аммо поёнашро намедонам.

- Поёнаш ҳамин аст, боракалло, рав, ба ҷоят нишин, хондан гир! - гуфт.

Ман ҳам ба чои худ рафта, «ҷим, ҳе, хе» гӯён ба такрор даромадам. Лекин ҳоло ҳам чашмамро аз афту андоми мактабдор, хусусан аз риши бузвори он намекандам. Дар вақте ки ӯ чашмони худро нимпӯш карда, хомӯш истода, хат менавишт, риши ӯ ба ман хеле аҷиб менамуд ва риши бузи худамонро ба ёдам меовард.

Пештар мо як буз доштем, худам ӯро чаронда, хеле фарбеҳ карда будам. Зимистони сахт омад, ҷӯйҳо ях бастанд. Осиёҳ хобиданд ва чархҳои осиёи падарам тарошидаро ҳам касе нахарид. Қариб ду моҳ падарам пул намеёфт, ки гӯшт бихарад. Оқибат, ҳамон бузро куштанӣ шуд, ман розӣ нашудам, доду бедод кардам. Аммо падарам ба оҳу вои ман нигоҳ накарда, кордро тез карда, бузро хобонда, пойҳояшро баст ва модарам пойҳои бузро нигоҳ дошта истод, падарам ҳам вайро сар бурид.

Ман ҳамчунон гиря мекардам ва ба буз нигоҳ мекардам. Буз дар вақте ки чаккак зада ҷон меканд, ришаш, чунон ки риши мактабдор дар вақти гап заданаш меҷунбид, ҳаракат мекард. Вақте ки буз тамоман мурд ва падарам сари ӯро тамоман аз танаш ҷудо карда партофт, ман он сарро бардошта, дӯстдорикунон хеле тамошо карда будам. Мактабдор, ки ҳоло хомӯш меистод, ришаш ба риши он бузи мурдаи ман монандӣ дошт. Ман аз дидани ин ҳол он бузи худро ёд карда, хеле андӯҳгин шудам, бо вуҷуди ин ҳам «ҷим, ҳе, хе» гӯён такрор мекардам...

Дар ин вақт касе ба пеши даричаи мактаб, ки дар тарафи даруни он мактабдор менишаст, омада дарро тақ-тақ кард.

Мактабдор: «Кист?» - гӯён коғазгирашро кушод. Он кас намоён шуд. Ин як зан буд. Ба сари худ чашмбанд ва фаранҷӣ дошт. Ба мактабдор як танга дароз карда, гуфт:

- Ин назрро гиред, дуои дарди сар, дуои дарди дандон, дуои дарди чашм ва дуои кушоиш диҳед ва бачагонро ҳам имрӯз озод кунед.

- Ба як танга чор дуо? Боз бачаҳоро озод кунам? Ин намешавад, ҳеҷ набошад, боз як тангаи дигар диҳед, - гуфт мактабдор.

- Ман аз роҳи дур, аз Обкена омадам, - гуфт он зан, - маро ҳамсояамон Шарофбой, ки занаш зоида натавониста, дарди сахт кашида истодааст, як танга дода, барои дуои кушоиш фиристоданӣ шуд, занони ҳамсоягони дигар ҳам, ки ҳар кадом дардманд будаанд, барои дардҳои худ дуо фармуданд ва «ҳар вақт пул ёбем, назри домуллоро медиҳем, бурда медиҳӣ»,

SHOIR.INFO

гуфтанд. Ман ҳам, аз барои савоб, ба ин қадар роҳ пои пиёда хеста омадам. Шумо дуоҳоро диҳед, боз ҳар вақт онҳо пул диҳанд, оварда медиҳам. Ҳоло аз барои ризои худо бачагонро озод кунед.

Мактабдор як тангаро гирифта, ба кисааш андохт ва аз он хатҳое, ки пагоҳ боз менавишт ва ҷузгираш ҳам аз онҳо пур буд, чор донаашро ба занака дод.

- Кадоми ин дуоҳо ба кадом дард аст? - гуфта он зан пурсид:

- Инҳо дуоҳои ҳамабобанд, - гуфт мактабдор, - кадомашро, ки ба кадом касал диҳед, як ба як шифо меёбад.

Занак дуоҳоро гирифта, аз ҷояш хест. Мактабдор ҳам имрӯз «барои ризои Худо» бачагонро озод кард.

Рӯзи дигар мо ба мактаб омадем. Ҳанӯз чойхӯрак нашуда буд, ки ба дари мактаб як савора омада:

- Домулло, домулло! - гӯён мактабдорро ҷеғ зад ва мактабдор бе ин ки аз мактаб барояд ва ё даричаашро кушояд:

- Ҳа, чӣ мегуед? - гуфта садо дод.

- Дар Обкена чаноза, зани Шарофбой мурд! - гӯён аспашро ба як тарафи дигар ҳай карда рафт.

Мактабдор саросема шуда, салаашро аз сар гирифта, ба замин монда, магар барои таҳорат кардан бошад, берун баромадан гирифт.

- Дуотон нафъ накардааст-дия, домулло, зани Шарофбой мурдааст-ку, - гуфт тамасхуркунон ба ӯ халифа.

- Шаккокӣ накун! - гуфт ба ӯ мактабдор, - дуо нафъ накардан надорад, ӯ аз беихлосии худаш мурдааст. Агар ихлос медошт, халос мешуд, «ихлосу халос» гуфтаанд. Ба бачагон нигоҳ карда:

- Шумоҳо чойхӯрак! - гӯён берун баромада рафт. Бачаҳо ҳам барои чойхӯрак пароканда шуданд. Ман ҳам рафтам...

Пас аз як соат боз ба мактаб омадам. Бачаҳои дигар ҳам ҷамъ шуданд.

- Бачаҳо, як маслиҳат, - гуфт халифа.

- Чӣ маслиҳат? - ҳама бо як овоз пурсиданд.

- Мо ҳар бозие, ки кунем, ҳеҷ кас ба домулло хабар надиҳад ва аз болои касе хабаркашӣ накунад, - гуфт халифа.

- Аввал худатро саришта кун, - гуфт ба ӯ яке аз бачагони калон, ки бо хабаркашии халифа аз мактабдор чӯб хурда буд.

- Минбаъд шумо ҳам хабар надиҳду ман ҳам хабар намедиҳам! - гуфт халифа ба бачагони калон ва ба ман нигоҳ карда:

- Ту ба падарат ҳам хабар надеҳ, - гуфт, - падарат иғвогар аст, рӯзе аз дарахти шумоҳо зардолу дуздида будам, ки ҳам ба домулло хабар дод, ҳам ба падарам. Ҳар дуӣ онҳо ҳам маро заданд.

- Не, хабар намедиҳам! - гуфтам ман.

- Агар хабар диҳӣ, - гуфт ӯ, - туро ба бачаҳо фармуда хармурд мекунонам!

- Не, хабар намедиҳам! - гуфта боз такрор кардам. Ман аввал бор рӯякӣ «хабар намедиҳам» гуфта бошам ҳам, ин бор ваъдаам ҷазмӣ буд. Зеро ман аз хармурд бисер метарсидам.

Як бор маддоҳ омада ба деҳи мо маърака гирифт. Калонони деҳ ба деҳи ҳамсоя барои тӯй рафта буданд. Ба маъракаи маддоҳ ғайр аз ҷавонон ва бачагон дигар кас ҷамъ нашуд.

SHOR.INFO

Маддоҳ ҳикоят сар кард. Вақте ки ҳикояти ӯ ба ҷои ширинаш расид, талаб андохт:

- Ҳар кас ҳар чӣ хоҳад, нон, харбуза, тарбуз, ғӯлунг, мавиз оварда диҳад, пас аз он боқимондаи ҳикоятро мекунам, - гуфт.

Бачагон ва ҷавонон ба хонаашон давиданд ва ҳар кас як чиз оварда ба маддоҳ дод, ман ҳам рафта аз модарам як мушт ғӯлунг гирифта оварда ба маддоҳ додам.

Маддоҳ ҳамаи чизҳои ҷамъшударо ба хӯрҷинаш андохта, ба хараш бор кард ва:

- Бақияи ҳикоятро ҳафтаи оянда омада мегӯям, -гуфта ба хараш савор шуданӣ шуд.

Ҳарчанд ҷавонон:

- Бақияашро ҳам ҳозир гӯед, агар чиз кам ҷамъ шуда бошад, боз меорем, - гуфта зорӣ карданд, ӯ қабул накард ва ба хараш савор шуд.

Дар ин вақт яке аз ҷавонон:

- Хармурд! - гуфта овоз баровард. Ҳама якбора:

- Хармурд, хармурд, хармурд! - гӯён ба маддоҳ часпиданд ва ӯро аз хараш ба замин гардонда фуровардand ва задан гирифтанд. Маддоҳ:

- Вой, мурдам, монед, ҳикоятро мегӯям, - гуфта фарёд мекард.

- Аз ҳикояти шумо ҳам хармурди шумо тамошои хуб дорад, - гӯён боз ҷавонон ӯро мезаданд.

Охир маддоҳ суст шуд, акнун токати фарёд кашиданаш намонд.

- Акнун ба об меғӯтонем, - гуфт яке аз ҷавонон, - бардоред!

Ҳама ба якбора маддоҳи нимҷоншударо ба рӯи даст бардоштанд ва ба чӯй Мазрангон, ки аз даруни деҳаи мо мегузарад, андохтанд ва пас аз ба об ғӯтонидан боз ӯро кашола карда баровардand. Саллаи маддоҳ аз сараш ба об афтода буд, ки вайро ҳам яке аз ҷавонон як дарахтро дошта истода ба чӯй хам шуду гирифта баровард.

Саллаи маддоҳро ба хӯрҷинаш андохтанд ва худашро ҳам ба ҳамон ҷома ва либосҳои тараш ба хараш савор карданд ва харашро ба роҳ андохта аз пасаш як чӯб ҳам заданду:

- Рав, дафъ шав, худат пеш-пешу ҳикоятат аз пушт!

- гуфтанд.

Ман аз ҳамон ҳодиса боз аз «хармурд» метарсидам, бинобар ин аз таги дил ба халифа:

- Бозиро ба падарам хабар намедиҳам, - гуфтам.

- Акнун иштибозӣ, - гуфт халифа.

Магар бачагон ин бозиро пеш аз ин ба даруни мактаб чандин бор карда буданд, ки даррав аз ҷойҳояшон хеста, бӯрёҳи даридаро ба як тараф ғундошта, хоначаҳои иштиро кандand...

Бозӣ сар шуд, дар миёна хеле донак бурду бой ёфт, бачагони ҳунарманд бачагони содаро фиреб доданд, бачагони пурқувват бачагони камқувватро зада донакҳошонро гирифтанд. Боз занозанӣ, гиря ва зорӣ, ҷомадарронӣ сар шуд.

Яке аз бачагон ба ман омада чақид:

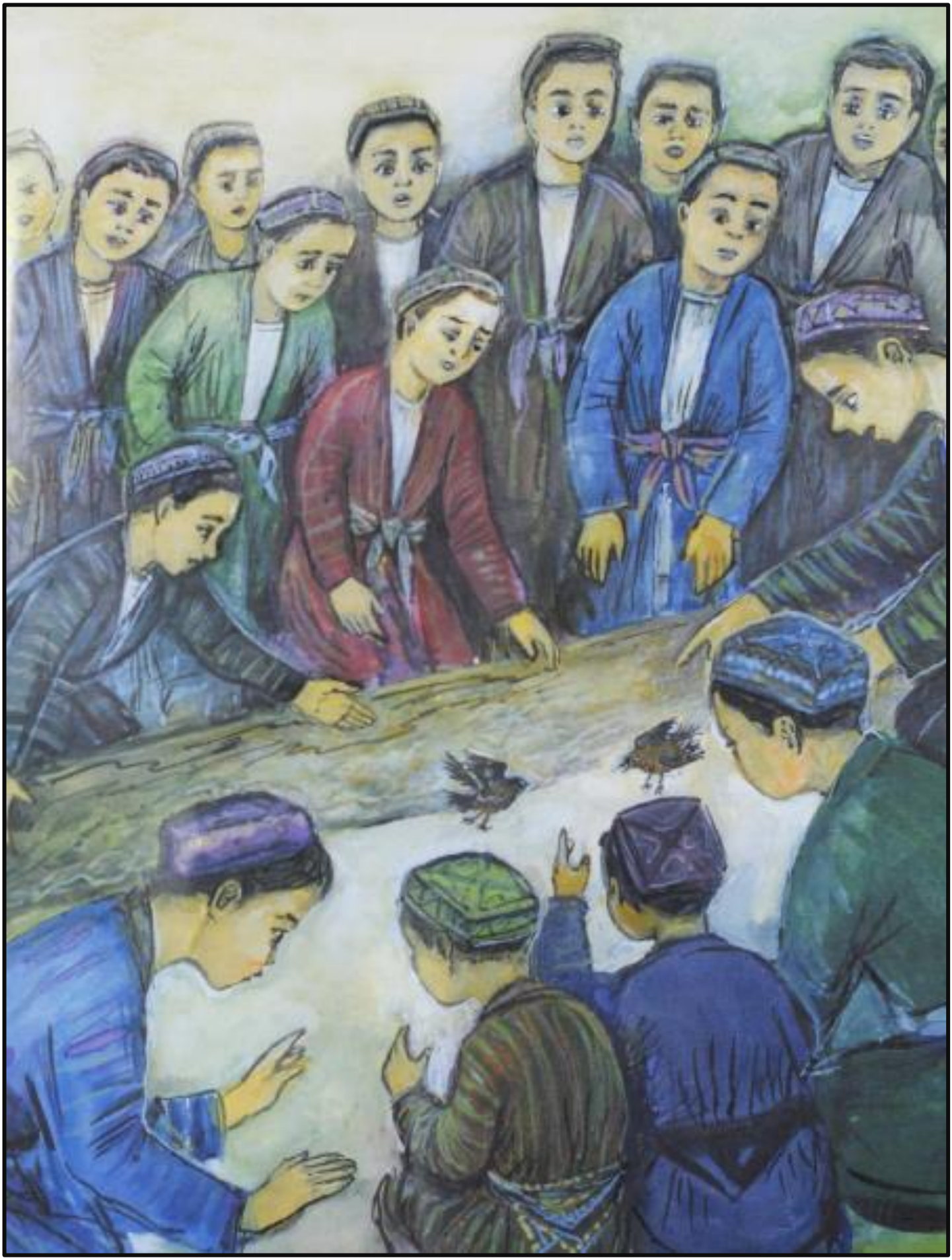
- Ё бозӣ кун - гуфт ӯ, — ё туро дар миёна гирифта каллакӯбак мекунем.

Ман на иштӣ доштам, на донак ва на иштибозиро медонистам. Модарам ҳеҷ гоҳ ба ҷома ва куртаи ман киса намекард.

- Бачаи кисадор дузд мешавад, - мегуфт ва барои рӯйрост бардошта гаштани асбоби бозӣ рухсат ҳам намедод. Бинобар ин ман он вақтҳо ҳеҷ гуна бозиро намедонистам.

Аммо аз каллакӯбак ҳам метарсидам, зеро як бозӣ, ё шухии бисёр бад буд, чанд бача як бачаро дар миёна гирифта, сари ӯро бараҳна карда, бо нӯги нохунҳошон чунон ки эзорсурхак дарахтро нул мезанад, мезаданд.

SHOR.INFO

Ҳайрон шудам, ки чӣ кор кунам ва аз каллакӯбаки бачагон бо кадом роҳ халос шавам. Ҳар чӣ халифа ба фарёди ман расид:

- Монетон ӯро ба ҳоли худаш, - гуфт, - падари ӯ бисёр одами бад аст.

Ҳарчанд «бад» гуфтани ӯ падарамро дар дили ман сахт расида бошад ҳам, барои халос шудани ман аз ин гуна таҳлукаҳо халоскор ёфт шуда буд: баъд аз он ҳар вақт ки басабаб ё бесабаб бачагон ба ман мечақиданд, ман ба халифа фарёд мекардам:

- Ё бачагонро саришта кун ё ин ки бозиҳоятонро ба падарам мегуям.

Халифа ҳам дарҳол бачагонро аз чақидан ба ман бозмедошт. Халифа пас аз он ки чӯби дарози мактабро гирифта, бачагонро як қатор зада, ҷанҷоли иштибозиро бартараф кард:

- Акнун бедонабозӣ, - гуфт.

Аммо ба ин бозӣ бачагон бисёр рағбат накарданд. Зеро ғайр аз худи халифа ва як бачаи дигар, бачагони дигар бедона надоштанд.

Аммо халифа илоҷи ин корро ҳам ёфт:

- Мо ҳар ду бедонаҳоямонро ҷанг меандозем, шумоҳо бологарав монетон, - гуфт.

Аммо барои бологаравмонӣ ба бештари бачагон пул набуд, донак ҳам дар бурду бохти иштибозӣ тамом шуда буд. Гуфтанд:

- Набошад, мо рафта аз хонаҳомон донак меорем.

Халифа қабул кард. Бачагон ҳам ба тарафи хонаҳошон нигоҳ карда давиданд.

Халифа то омадани бачагон ба бачагони дар мактаб монда иштихонаҳоро гӯронда, бӯрёҳои даридаро ба ҷойҳошон паҳн карда, аммо аз миёнаҷои охурчаи дар миёнаи мактаб буда, як қадар заминро доиравор кушода монд.

Бачагон омаданд, бедонабозӣ ҳам сар шуд.

Халифа бо як бачаи бедонадори дигар дар гирди доираи заминаш кушода рӯ ба рӯи якдигар нишастанд. Дар паҳлӯҳои онҳо бачагони дигар ҳам нишастанд. Он бачагон, ки барои нишастанашон дар гирди дойра ҷой набуд, дар гирдогирди бачагони нишаста рост истоданд.

Халифа ва он бачаи бедонадори дигар аз бағалашон, ки аз рӯи курта миёнашонро баста, бедонаҳошонро дар он чой дода буданд, онҳоро баровардаанд.

Аввал нӯли бедонаҳошонро лесиданд, пойҳои бедонаҳоро ёзонда ба панҷаҳояшон ҳам оби даҳон молиданд, ба зери болҳояшон ҳам оби даҳон заданд.

Халифа ба он бача гуфт:

- Чанди ману чанди ту?

- Бисти ману бисти ту, - гуфт ӯ.

- Сии ману сии ту.

- Панҷоҳи ману панҷоҳи ту.

Оқибати бозӣ ба «сади ману сади ту» қарор ёфт. Яъне бедонаи ҳар кас гурезад, ба тарафи муқобилаш садто донак медод.

- Шумо ҳам бологарав монетон, - гуфт халифа ба бачагони дигар.

Бачагони дигар яке аз болои бедонаи халифа, яъне «бедонаи халифа зӯр мебарояд» гуфта, дигарӣ аз болои бедонаи дигар, яъне «аз они ӯ зӯр мебарояд» гуфта, ду ба ду гарав бастанд. Онҳо ҳар кас мувофиқи холи худ бо «даҳи ману даҳи ту» ё «панҷоҳи ману панҷоҳи ту» ё ин ки «сади ману сади ту» бологарав гузоштанд.

Гаравбандӣ тамом шуд. Халифа ва он бачаи дигар бедонаҳошонро ба маърака[2] сар доданд. Ҳар ду бедона панҷаҳошонро кушода, гарданҳошонро ёзонда, ба ҷанг даромаданд. Ин

---

[2] *Давраи бедонабозӣ, мургбозӣ, гуштигириро «маърака» мепоманд.*

SHOIR.INFO

ба каллаи он мезад, он аз гӯши ин мекашид. Яке нохунҳои худро хезонда чашми дигариро нишон мегирифт, дигарӣ аз гардани они дигар газида мехост, ки ба замин ғелонад...

Дар андак вақт сару рӯи бедонаҳои бечора хуншор шуд. Аммо ҳеҷ кадоми онҳо нагурехт. Ҳарифҳо бедонаҳошонро гирифта, боз хору мол карданду ба ҷанг сар доданд, боз бедонаҳо ҷанги худро давом доданд. Вақте ки ба ҳамин тариқа ду-се бардор ҷанг карданд, бедонаи тарафи муқобили халифа «ҳушт» гӯён гурехт ва бедонаи халифа онро ба ҳар тарафи доира пеш мекард.

Як қиғосест, ки аз тарафи бачагон баромад! Чапакзаниҳо, хуштаккашиҳо, ҷиртак ҳаводиҳиҳо сар шуд...

Дар ҳамин вақт мисли балои ногаҳонӣ мактабдор омад. Магар бачагон имрӯз аз хонаашон донак оварда, бетадбирӣ карда, дари мактабро аз дарун набаста будаанд, ки мактабдор бе ҳеҷ гуна даркӯбӣ ба мактаб даромада тавонист.

Бачагон чунон саргарми ҷӯшу хурӯш буданд, ки то ба мактаб даромада, чӯби дарозро ба дасти худ гирифта, ба сари бачагон кӯфтани ӯ ҳеҷ кас хабардор нагардид. Танҳо ман будам, ки дар берунтари маърака истода, як чашмамро ба бозӣ дӯхта бошам ҳам, чашми дигарамро аз дар намекандам. Бинобар ин, бо намоён шудани риши бузвори мактабдор оҳиста омада, ба ҷои худ нишаста будам.

Мактабдор пас аз он ки аз чӯбзанӣ монда шуд, омада ба ҷои худ нишаста ва ба ман:

- Ту бачаи баақл ҳастӣ, - гуфт.

Бачагони дигар ҳам ба ҷойҳои худ ором гирифтанд. Халифа рӯ ба рӯи мактабдор рост истод. Ӯ магар умед мекард, ки мактабдор боз аз ӯ номгӯи «гунаҳкорон»-ро хоҳад пурсид. Аммо ин умеди ӯ бечо баромад ва мактабдор аз ӯ чизе напурсида:

- Рав, аз ҳавз чӯбҳои дирӯза ба об партоёнда мондаамро биёр, хуб об гирифта, барои адаб додан ба шумоён соз шудагистанд.

Халифа рафт, ҳамаи бачагон чун барги бед меларзиданд, танҳо ман будам, ки бо «ту бачаи баақл ҳастӣ» гуфтани мактабдор осуда шуда будам.

Халифа чӯбҳоро оварда, ба пеши мактабдор партофт. Мактабдор ҳам бе ҳеҷ ҷавобу савол:

- Аввал худи инро хобонед! - гуфта ба бачагони дигар амр дод.

Якчанд бачаи калонтар пеш омада, халифаро рӯйболо ба замин хобонданд ва фаллоқро ҳам ба пойҳояш андохта, печонда, кафҳои пояшро барои чӯбзанӣ боз карда нигоҳ доштанд.

Ман дидам, ҳанӯз ҷароҳатҳои дирӯзаи кафи пои ӯ намоён буданд, ки рӯи онҳо шух баста буд.

- Зан! - гуфта амр дод мактабдор.

Яке аз бачагон яке аз он чӯбҳоеро, ки худи халифа оварда буд, аз замин гирифта ба пои халифа зад. Лекин бо як задан он чӯб шикаста пора шуд. Бача чӯби дигарро гирифт, он ҳам бо задани аввалӣ шикаст. Ба ҳамин тариқа ҳамаи чӯбҳо бе он ки ба пои халифа озоре расонанд, шикаста пора шуда, ба замин афтоданд.

Мактабдор оташин шуда, шикастаи чӯбро гирифта, аз назараш гузаронид ва гуфт:

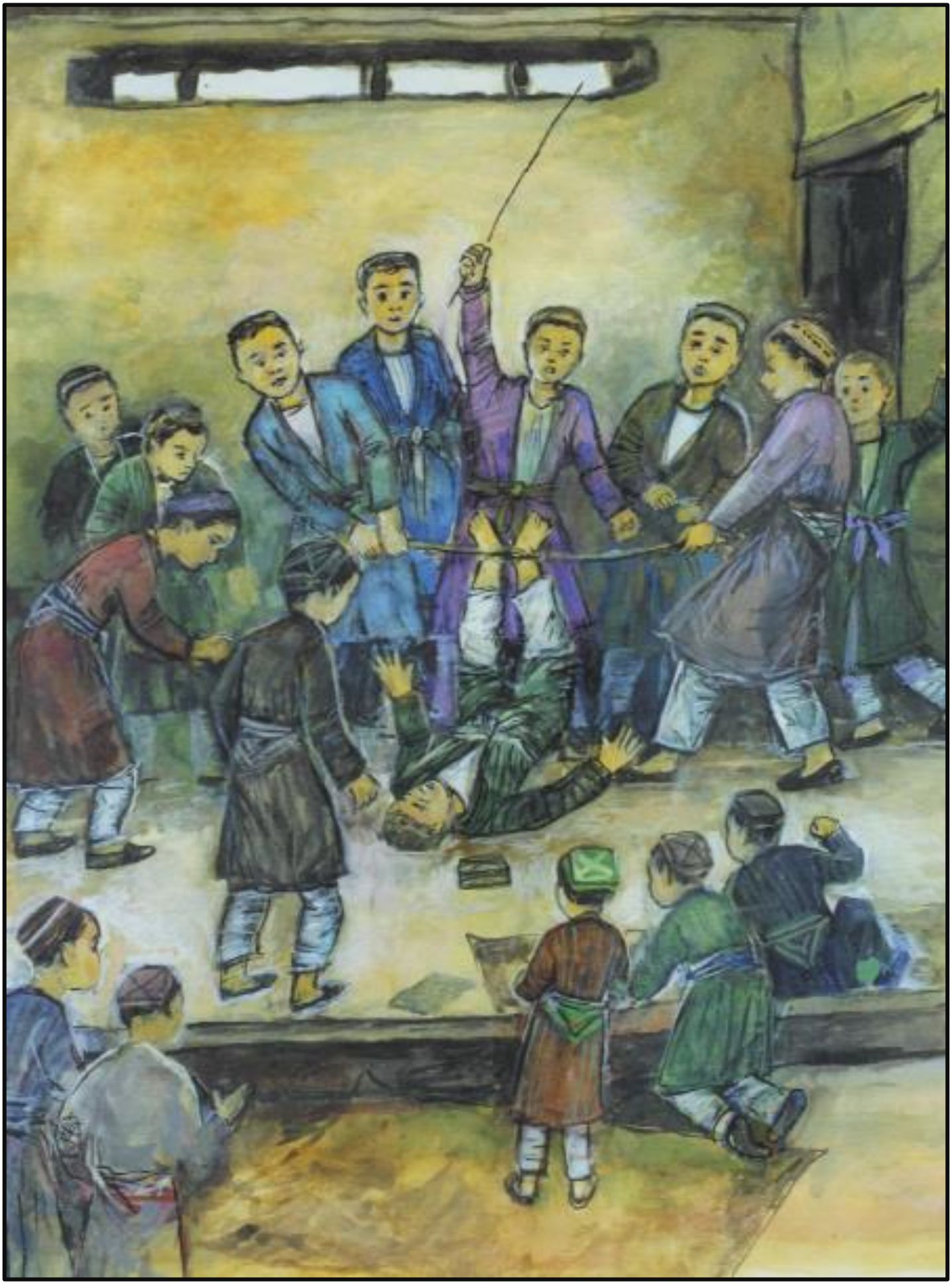
- Чубҳои ман ба ҳавз фиристодагӣ чӯбҳои тут буданд, ки хусусан баъд аз як шаб ба об хобидан ҳеҷ намешикастанд. Ин бадкирдор он чӯбҳоро наёварда, химчаҳои хушкидаи бедро ба об як ғӯтонида гирифта овардааст ва:

- Рав, он чӯбҳои худамро аз ҳавз биёр! - гуфта ба бачаи чӯбдастдор амр дод.

Он бача рафт, халифа ҳамчунон пой ба фаллоқ меистод.

- Дар ҳавз чӯб нест! - гуфта омад он бача.

SHOR.INFO

- Маълум мешавад, ки, - гуфт мактабдор, - ин бадкирдор он чӯбҳоро ба ҷое пинҳон кардааст. Хуб, майлаш, минбаъд ба ҷои чӯби тут чӯби анор тайёр мекунам. Ҳозир метавонам, ки аз ин бадкирдор чи гуна ниқор гирам.

- Рӯ ба замин хобонед ӯро! - гуфт мактабдор ба бачагоне, ки ба сари халифа гирд омада буданд.

Бачагон халифаро баъд аз баровардани фаллоқ аз пояш рӯ ба замин хобониданд ва мактабдор чӯби дарози худро бардошта, худаш ба пушти халифа задан гирифт. Аммо халифа, монанди ин ки гавак кашад, ба сари оринҷ ва зонуҳояш хобида буд, дар вақти задани мактабдор худро тоб дода зарбаи чӯбро рад мекард.

Дасту поҳояшро кашида тахт хобониданд ва як бачаи дигар ҳам аз пушти шонааш зер кард ва халифа беихтиёр:

- Оҳистатар, бедона намурад! - гуфта фиристод.

- А, магар ин бедона ҳам дорад? - гуфт мактабдор ва илова кард, - Бедонаашро ёфта ба ман диҳед!

Бачагон даррав ба бағали халифа даст андохта, аз он ҷо бедонаашро бароварда, ба мактабдор доданд. Мактабдор ҳам бе ҳеҷ мулоҳиза сари бедонаро, ки ҳануз аз сари ҷанг хуншор буд, канда ҳаво дод.

Халифа фарёд кард:

- Аҳмад ҳам бедона дорад, бедонаи ӯро чаро намекушед?

- Бедонаи ӯро ҳам ёбед, - гуфт мактабдор.

Бачагон халифаро монда, ба Аҳмад часпиданд, халифа ҳам аз ҷо хеста ба бағали Аҳмад даст зад ва бедонаи ӯро ёфта бароварда бо дасти худ ба мактабдор дод.

Мактабдор сари ин бедонаро ҳам канда ҳаво дод.

- Имрӯз дафъ шавед, озод. Чӯбзанӣ фардо, - гуфт ва илова кард:

-Фардо панҷшанбе, нони панҷшанбегиро[3] фаромӯш накунед.

Бачагон бо пахшопахши якдигар аз мактаб баромаданд, аммо имрӯз баъд аз саломи умумӣ дарҳол пароканда шуда нарафтанд. Дар кӯча истода ба ҳисоби бурду бои бологаравии бедонабозӣ даромаданд. Бойбурдагон аз бойдодагон ҳақ талаб мекарданд. Онҳо:

- Бедонаҳо мурданд, ҷанги онҳо ва гаравии бар болои ҷанги онҳо баста шуда ҳам тамом шуд! - гӯён ҳақ надоданӣ мешуданд. Ҳамаи бачагон ба якдигар дарафтоданд. Халифа бо Аҳмад ҷомаҳои худро кашида ба як тараф гузошта ба ҷанг даромаданд. Ман гурехта ба тарафи ҳавлии худамон рафтам.

V

Ман ба мактаб давом мекардам, ҷӯшу ғавғои мактаб ҳам давом мекард. Ман дар миёнаи чанд ҳафта дар даруни ҳамон қадар шӯру ғавғо бошам ҳам, номҳои ҳарфҳои алифбои арабро азбар кардам. Ба ман гоҳ халифа ва гоҳ худи мактабдор сабақ медод. Баъд аз ин дарси зеру забар сар шуд.

Дарси зеру забар аз дарси номҳои ҳарфҳо дилчасптар буд, дар ин дарс ба ман сар карда «алиф забар - а, зер - и, пеш - у»-ро ёд доданд. Ман ҳам мад кашида:

«Алиф забар - а, зер - и, пеш - у» гӯён такрор мекардам. Гуфтани ин суханҳо ба гушам мавзун ва форам мерасиданд. Ин дарсро ҳам то охири алифбои араб азбар кардам.

---

[3] *Дар мактаби кӯҳна ҳар рӯзи панҷшанбе бача маҷбур буд, ки ба мактабдор якта нон биёрад. Ин нонро, «нони панҷшанбегӣ» мегуфтанд.*

SHOR.INFO

Пас аз он навбати дарси ду забар, ду зер, ду пеш расид, дар ин дарс ба ман «алиф ду забар - анду, ду-зер - инду, ду пеш - ун» гуфта ёд доданд. Ин дарс ҳам бад набуд. Калимаҳои ин дарс боз ҳам мавзунтар ва боз ҳам оҳангдортар буданд.

Агар дар дарси як забар, як зер, гуфтани «алиф забар - а, зер - и, пеш - у; бе забар - ба, зер - бе, пеш - бу» сарахбори ягон ҳавои мусиқӣ ҳисоб ёбад, дар дарси ду забар, ду зер гуфтани «алиф ду забар - анду, ду зер - инду, ду пеш - ун; бе ду забар - банду, ду зер - бинду, ду пеш - бун» тарона ва зери он ҳаво ба шумор мерафт.

Ин дарсро ҳам то охири алифбои араб азбар кардам.

Дар ҳар кадоми ин дарсҳо тахтачаи таълимии ман дигар мешуд. Лекин онҳоро мактабдор навишта намедод:

- Падарат одами айбҷӯй аст. Навиштаи маро хуш намекунад, гӯй, худаш навишта диҳад, - гуфта ба падарам ҳавола мекард. Падарам навишта медод.

Дар охири сол ман ба дарси абҷад даромадам, аммо ин дарсро ҳеҷ хуш накардам. Дар ин дарс ба ман:

- «Алиф бо бе забар - аб, ҷим бо дол забар - ҷад - абҷад» гӯй, - гуфта ёд медоданд.

Аз як тараф гуфтани ин калимаҳо душвор бошад, аз тарафи дигар садояш ҳам беоҳанг ва дилгир буд...

Рӯзе падарам ба ман гуфт:

- Акнун, ки ту абҷадхон шудӣ, ман ба ту ҳисоби абҷадро ҳам ёд медиҳам ва тахтачаи абҷад навишташударо ба пеши ман гузошт. Аз он тахтача ҳарфҳоро ягон-ягон ба ман нишон дода:

- Ин чист? Ин чист? - гуфта мепурсид. Ман ба ҳеҷ кадоми пурсишҳои падарам ҷавоб дода натавонистам. Зеро чӣ будани он чизҳоро намедонистам ва касе то ҳол ба ман онҳоро нишон ҳам надода буд.

- Охир, ҳамин рӯзҳо ту дар мактаб чӣ хонда истодай? - гуфта падарам ба ман шӯрид. Ман:

- Алиф бо бе забар - аб, ҷим бо дол забар - ҷад - абҷад... гӯён дарсҳоеро, ки аз абҷад гирифта будам, аз ёд хонда додам.

- Ҳа... ту тӯтӣ! - гуфт падарам, - ту ҳар чизро мегӯӣ, аммо чӣ гуфтанатро намедонӣ.

Он вақт дар дилам гузашт, ки бояд тӯтӣ як чизи бисёр баде бошад. Лекин сонитарҳо фаҳмидам, ки тӯтӣ як мурғи бисёр зебои зирак будааст. Ҳар чизро ба вай талқин кунанд, ёд мегирифтааст ва такрор карда мегуфтааст. Аммо азбаски вай одам нест, маъниашро намедонистааст. Бинобар ин, касонеро, ки маънии чизеро надониста, онро ёд кардаанд, ба тӯтӣ монанд мекардаанд.

Пас аз он падарам даруни ҷилдамро кофта, тахтачаҳои кӯҳнаро, ки дар он дарсҳои алифбо ва зеру забар навишта шуда буданд, ёфта баровард ва аз ҳар кадоми онҳо нақшҳои сиёҳро ба ман нишон дода, боз:

- Ин чист? Ин чист? - гуфта мепурсид.

Ман боз ҷавоб дода наметавонистам. Аммо вақте ки падарам ҳар тахтачаро ба ман нишон дода:

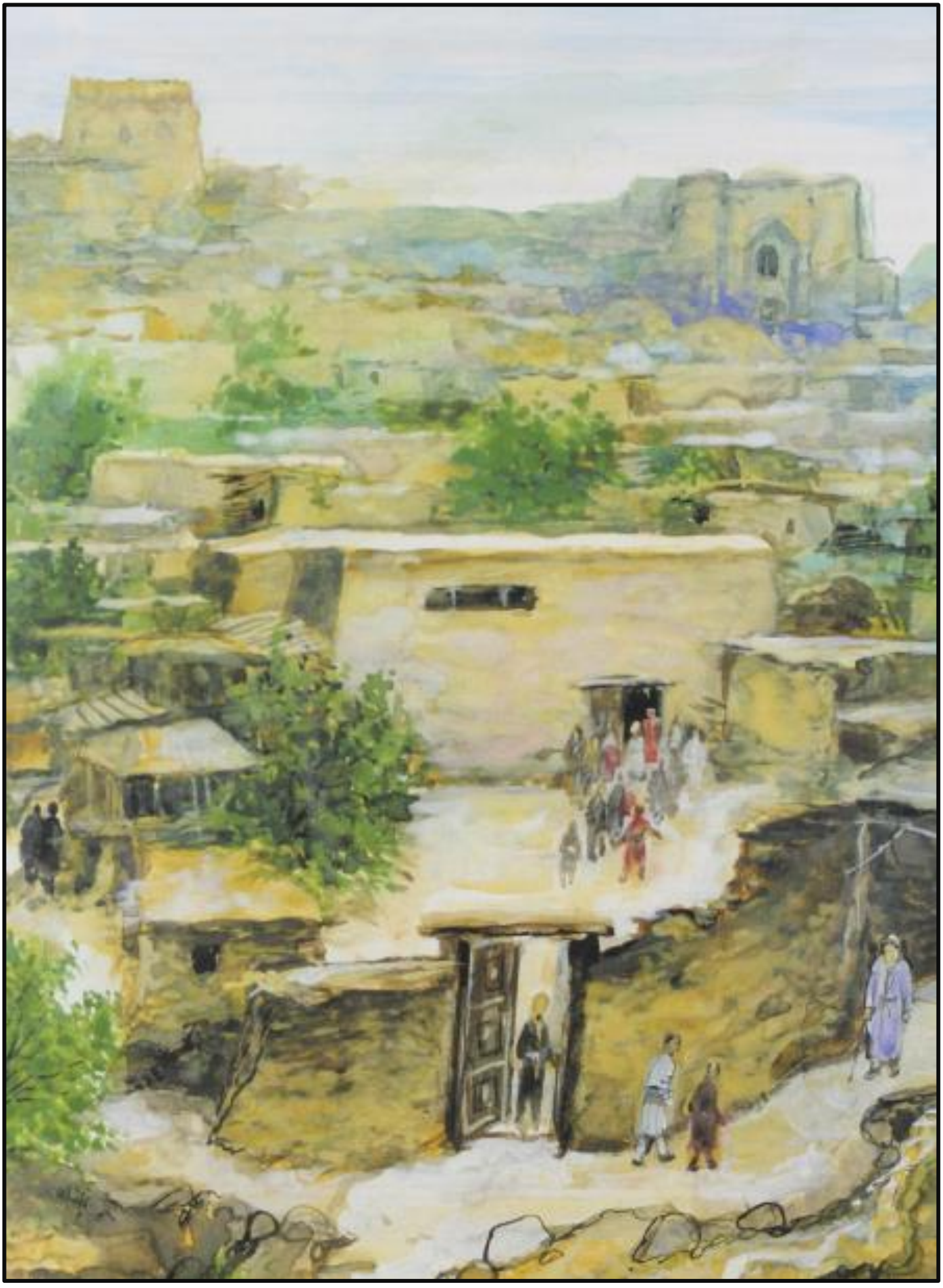
- Инро хон! - мегуфт, ман аз сар то поён ҳар чизеро, ки дар он навишта шудааст ва ё навишта нашудааст, аз ёд хонда медодам. Падарам такрор кард:

- Ту тӯтӣ ҳастӣ! - ва илова намуд, - Айб ба ту не, ба домулло ва халифаат аст. Онҳо ба ту ҳар чизро тӯтивор ёд кунонидаанд, аммо ҳеҷ чизро ёд надодаанд...

Вай қадре сокит шуд ва боз илова кард:

- Ӯ кӯрсаводи кӯр аст, ман аз кӯр чашми бино мехоҳам. Ман аҳмақам, - ва ба ман нигоҳ карда гуфт, - Имрӯз ту мактаб нарав.

SHOIR.INFO

- Ман бисёр хурсанд шудам, зеро абҷадхонӣ ба дилам бисёр зада буд.

***

Падарам хатиби деҳа, мутаваллӣ, муаззин ва як-ду муйсафеди деҳаро ба меҳмонӣ хабар карда будааст. Баъд аз шом инҳо омаданд. Дастурхон баровардем, ширбиринҷ баровардем.

Ҳаминро ҳам ман бояд дар ин ҷо гуфта гузарам, ки дар хонаи мо бегоҳҳои бозор ва ҳам рӯзҳое, ки меҳмон ояд, бештарин ширбиринҷ мепухтанд. Падарам ба модарам мегуфт:

- Барои палав равғани бисёр меравад, ҳам гӯшт сарф мешавад. Аммо ширбиринҷ арзон меафтад, ба ин танҳо биринҷ мехарем, шир ва қадре равғани зард бошад, аз гови худамон мерӯяд.

Аммо бо вуҷуди ин ҳар вақт ки маро ба хонаи биринҷфурӯш барои биринҷ мефиристод:

- Ширбиринҷ мепазем нагӯй, в-агарна биринҷи паст медиҳад, - мегуфт.

Як бор ман пурсидам:

- Палав мепазем гӯям чӣ?

- Не, -гуфт падарам! -ин дурӯғ мешавад, ба дурӯғгӯй одат накун. Ҳеҷ ошро ном набар.

Ҳикояи худро давом медиҳам.

Баъд аз он ки меҳмонон табақи ширбиринҷро лесиданд, ба чойнӯшӣ даромаданд; падарам ба хатиб нигоҳ карда, гуфт:

- Ғараз аз ташвиш дода ба ин ҷо овардани азизон ин аст, ки дар бораи мактабдор як машварат мекардетон.

- Ба мактабдор чӣ шудааст? - гуфт хатиб нохушнудона.

- Ҳеҷ чӣ нашудааст, аммо бесавод аст, - гуфт падарам ва илова кард, - Ҳатто алифбонависиро ҳам намедонад, ки ман алифбои писари худамро худ навишта додам.

Мутаваллӣ тарафи хатибро гирифта гуфт:

- Ба бачагони деҳаи мо ҳамон чизи худаш медонистагиро ҳам ёд диҳад кифоя аст, ҳеҷ кас дар ин деҳа писари худашро мударрис карданӣ нест.

Падарам гуфт:

- Ин мактабдор ҳамон чизи худаш метонистагиро ҳам ёд дода наметавонад. Як зимистон писари ман хонд, ҳоло абҷад мехонад, лекин аз рӯи хат «алиф» то «б»-ро фарқ намекунад. Ба болои ин мактабдор аз бачаҳо ҳеҷ хабардорӣ намекунад, ҳама қиморбоз ва бедонабоз шуда рафтаанд.

Ман, ки аз ин сухани падарам донистам, ӯ бедонабозии бачагонро фаҳмидааст, сахт тарсидам. Агар ин ҳолро халифа шунавад, «ӯ ба падараш бозии моро гуфтааст», гӯён, маро хармурд мекунонад гуфта, дар андеша афтодам.

- Худи шумо ки, -гуфт хатиб -хушсаводтар ва ёд доданро хубтар медонистаед, писари худатонро худатон хононед, ба мактаб фиристода нони панҷшанбегӣ ва ҳалвоӣ додан чӣ ҳоҷат аст? Бечора мактабдорро ҳам ба ҳолаш гузоред, ки аз як даҳан нонаш маҳрум нашавад.

Падарам гуфт:

- Ман як парча замин дорам, барои нафақаи аҳлу аёл маҷбурам, ки дар он ҷо киштукор кунам. Даромади он ба рӯзгорам намерасад, дар вақти холигии дастам маҷбурам, ки чархи осиётарошӣ кунам. Ба болои инҳо зимистонҳо барои пӯшоки бачагон дӯконбофӣ ҳам мекунам. Агар ман писарамро худам хононам, рӯзгорамро кӣ мегузаронад?

Падарам пешонаи худро қадре турш карда хомӯш истод ва якбора хандакунон ба хатиб нигоҳ карда, гуфт:

SHOR.INFO

- Ғарази ман аз зиёфати шумоён ин буд, ки мактабдорро бекор кунонам ва ба ҷои ӯ як мактабдори хубтар ёбем, модоме ки инро қабул накардед, акнун як коре кунед, ки ширбиринҷи ман муфт наравад.

Падари ман як одати аҷиб дошт, мардуми он замон он гуна одатро айб медонистанд. Ӯ чизи дар дилаш бударо рӯйрост мегуфт ва аз ҳеҷ кас ибо намекард. Дар ин ҷо ҳам мақсади зиёфати худро рӯйрост гуфта дод. Фақат барои сахт нарасонидан ба дили меҳмонон суханашро қадре ба ханда омехта гап зад.

- Чӣ кор кунем, ки ширбиринҷи шумо ба ман ҳазм шавад? - гуфт хатиб.

- Роҳ диҳед, ки писари ман дар қатори духтарон дар хонаи шумо ба пеши бибихалифаатон хонад.

- Писарбачаро чӣ тавр дар миёнаи духтарбачагон роҳ медиҳем? - гуфт хатиб.

- Ин гуна тақвоҳои аз шариат берунро монед, - гуфт падарам, - писари ман акнун ҳафтсола шудааст, шариат бошад то 12 солагӣ дар миёнаи духтарбачагон гаштани писарбачагонро раво медонад.

Хатиб розӣ шуд:

- Хуб майлаш, фиристонед, хондан гирад. Лекин гоҳ-гоҳ ширбиринҷ зиёфат кунед, - гӯён ӯ ҳам сухани худро ба ханда тамом кард...

Зиёфат бо ҳамин ба поён расид. Ман хурсанд шудам, ки аз бими ба дасти халифа хармурд шудан халосӣ ёфта будам.

VI

Фардои он рӯз маро модарам ба мактаби бибихалифа бурд, барои ҳалвоӣ ба болои лаълии мавиз ва кулча як рӯймол ва каллапӯшро ҳам, ки ба нияти тӯи ман дӯхта буд, зам намуд.

Бибихалифа зани хатиби деҳаи мо буд, худи хатиб аз вилояти Дарвоз буда, занаш аз Саримазори Ғиждувон буд.

Бибихалифа як зани сафедрӯи миёнсоли фарбеҳ ва шикамкалон буд. Фарбеҳияш ба дараҷае буд, ки дар вақти чорзону нишастанаш зонуҳои ӯ монанди чархи осиё менамуд, ки гӯё онро падарам ба пешаш гирифта тарошида истода бошад.

Дар вақте ки мо ба пешаш даромадем, ӯ дар пешгоҳи хона ба рӯи панҷ-шаш қабат кӯрпача чорзону менишаст. Ба гирдогирди хона духтарбачагон бар рӯи намад менишастанд. Ба пеши онҳо ба ҷои синҷи мактаби писарбачаҳо, болиштҳоро дуқат карда монда буданд, ки онҳо китобҳошонро ба рӯи он болишҳо монда мехонданд.

Бибихалифа модарамро хуш қабул карда «барои хотири ширбиринҷи падарам ба қабули ман маҷбур шуданашро» хандида изҳор намуда ва илова кард:

- Ҳар вақт, ки писаратон ба Таббат дарояд, ба ман ҳам як табақ ширбиринҷ меоред.

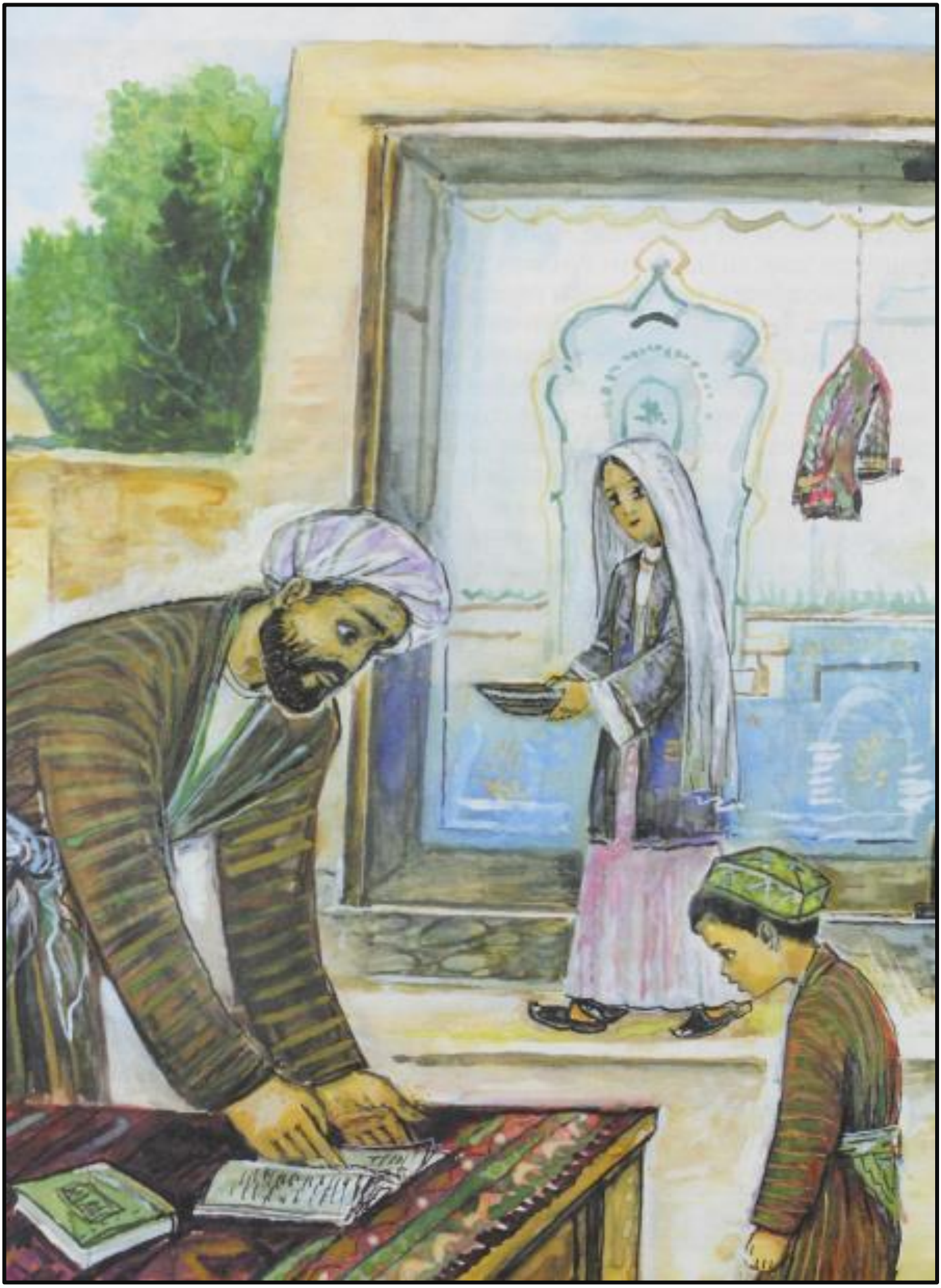
- Худо ба он рӯз расонад, ба шумо як табақ палав меорам, - гуфт модарам дар ҷавоби ӯ.

Бибихалифа дастурхонро кушода, нон шикаст ва ба духтарбачагон ҳам аз ҳалвоии ман нон бахшиш кард. Аммо ин монанди мактабдори мард нонро пора карда, ба пеши онҳо ҳаво надод. Балки ба дасти халифаи худ, ки он ҳам як духтари калонсолтар буд, дод ва ӯ ҳам аз як сар ба ҳар духтар як бурдагӣ аз он нон дод. Аммо қисми калонтарашро худаш хӯрд.

Ба дастурхон фотеҳа хонда шуд. Бибихалифа ба ман бисмиллоҳ, аузу биллоҳ гӯёнда, сабақ сар кунонид. Бо ҳамин расми дарссаркунии дубораи ман ба анҷом расид. Модарам рафту ман дар мактаби духтаракона мондам.

Бибихалифа ба ман аз миёнаҷои абҷад, ки то он ҷо ман дар мактаби пеши масҷид хонда будам, сабақ дод. Тарзи сабақдеҳии ин қадре дигаргунатар буд. Ӯ бо нӯги як чӯбчае, ки дар

SHOIR.INFO

даст дошт, ҳар ҳарфро нишон дода, номи онро мегӯёнид. Аммо ин ҳам ба шинохтан ва ё нашинохтани ман он ҳарфҳоро кор надошт.

Бибихалифа ҳамеша ба сабақдиҳӣ машғулӣ мекард, шогирдонашро бо навбат ягон-ягон ҷеғ зада, сабақ медод, бо ҳамин як қатор сабақ додан як рӯз мегузашт.

Вақти дарси бибихалифа пас аз хӯрдани чой то соати 12 рӯз буд. Шогирдони ӯ пас аз хӯрдани чояшон ба мактаб меомаданд. Вақте ки соат 12 шуд, бибихалифа онҳоро нонхурак мекунонид. Аммо бачагон барои нонхурак ба хонаашон намерафтанд ва нонеро, ки ҳамроҳи худашон аз хонаашон меоварданд, дар он ҷо нишаста мехӯрданд. Ҳар кас аз нони худ нимаашро ба бибихалифа медод.

Ман рӯзи аввал нон набурда будам, бибихалифа як бурда нонеро, ки як духтарбача ба вай дода буд, ба ман дода:

- Туро имрӯз ман зиёфат кунам, фардо нонатро бисёртар мебиёрӣ ва ба ман ҳам бисёртар медиҳӣ, - гуфт.

Пас аз нонхурак бачагон хонаҳо ва рӯи ҳавлии бибихалифаро покиза рӯфта медоданд. Баъзе рӯзҳо бибихалифа ба бачагон ҷомашӯӣ мекунонид. Ҳатто маро ҳам ба ҷомашӯӣ иштирок мекунонид.

-Ҷомашӯиро ёд гирифта мон, агар калон шавӣ, барои хондан ба Бухоро ба Мадраса равӣ, ба ту даркор мешавад, - мегуфт.

Бибихалифа ҳам ба паси худ як чӯби дарозро ба девор рост монда буд. Лекин ман ҳеҷ гоҳ надидаам, ки ӯ бо ин чӯб касеро зада бошад. Ҳар касро, ки сабақ медод, агар чизи вай ёддодаистодаро дуруст гуфта натавонад, бо остини васеу дарози куртааш, ки вай ё аз суф ва ё аз чит буд, ба рӯи ӯ мезад. Аммо ин остинзании ӯ аз як боди суст зиёдтар таъсир надошт.

Шогирдони ӯ ҳам, ки ғайр аз ман ҳамагӣ духтарбача буданд, бозиҳои бад намекарданд ва якдигарро намезаданд. Агар дар вақти ҳавлирӯбӣ, ё ҷомашӯӣ фурсат ёбанд, зоча (лӯхтак) бозӣ мекарданд, дар сафолпорчаҳо аз хок ош пухта барои зочаҳошон тӯй медоданд.

Онҳ барои ман ҳам як зочаи писарбача сохта доданд. Дар тӯяшон зочаи маро барои зочаҳои худашон домод мекарданд. Азбаски ғайр аз зочаи ман дигар зочаи писар набуд, ба вай баъзан даҳ-дувоздаҳ духтарзоча мерасид. Ростӣ ин бозӣ ба ман хеле хуш меомад.

Аммо гоҳ мешуд, ки духтарбачагон зочаҳои худашонро, ки ҳамаи он бечорагон ба як шавҳар расида буданд, бо ҳам ҷанг меандохтанд ва зочаи маро маҷбур мекарданд, ки баъзан онҳоро раҳо кунад. Ҳанӯз аз хотир набаровардаам, ки дар ин мавридҳо қадре дилам сиёҳ мешуд ва ба дили худ аҳд мекардам, ки агар калон шавам, ман ду зан нахоҳам гирифт. Бо вуҷуди ин, барои ин ки ҳамон қадар зочадухтарон ба зочаи ман мӯҳтоҷ буданд, ба дили худ фахр мекардам.

Сонитар боз як писарбачаи дигар ба мактаб омада бошад ҳам, ӯ ба давлати домодӣ мушарраф нашуд. Азбаски ӯ қадре бачаи дурушттар буд, духтарбачагон барои ӯ зоча сохта надоданд (ман ҳикояти ин писарбачаро як вақти дигар хоҳам навишт, ки ӯ саргузаштҳои бисёр аҷиб дорад).

***

Ман дар мактаби бибихалифа давом мекардам. «Ҳафтяк[4]»-ро тамом кардам, чанд сураҳои кӯтоҳи онро аз ёд кардам, қуръонро ба поён расондам. «Чоркитоб»-ро ҳам хондам, қадре аз Хоҷа Ҳофиз ҳам хондам. Аммо ҳоло ҳам ба ғайр аз чизҳое, ки дар пеши бибихалифа хонда будам, дигар чизеро аз рӯи хат хонда наметавонистам, масалан, як ғазали Ҳофизро, ки дар мактаб хонда будам, дар ҳар кучо ва бо дастхати ҳар касе, ки бошад, онро хонда метавонистам.

---

[4] *«Ҳафтяк» кипобест, ки аз сураҳои кӯтоҳтариқуръон барои бачагони хурдсол алоҳида ҷилд кардаанд.*

SHOR.INFO

Аммо ғазали дигарашро, ки вайро дар мактаб нахонда будам, аз китоби худам ҳам хонда наметавонистам, яъне савод надоштам. Хатнависиро бошад, ҳеҷ наметавонистам. Бо вуҷуди ин падарам маро аз мактаби бибихалифа гирифта, ба пеши хатиб ба дарс монд. Худаш ҳам ба ман аввал илм ёд медод. Ман он вақт даҳсола будам.

Аммо абҷадро хуб омӯхта будам ва сураҳои қуръонро, ки он ҳам бо расми абҷад навишта мешавад, оҳиста-оҳиста хонда метавонистам. Акнун фикр мекунам, ки сабаби он ин будааст.

Падарам маро ба мактаби бибихалифа фиристода бошад ҳам, аз орзуи ёд додани ҳисоби абҷад ба ман бознаистод. Дар ин хусус ӯ ҳар шаб баъд аз шом то хуфтан, яъне тахминан як соат бо ман машғулӣ мекард.

Аввал овози абҷад: «а», «бе, «ҷе» «де»-ро ба ман шиносонид. Пас аз он бо якдигар ҳамроҳ карда чӣ тавр хондани онҳро ҳам ёд дод. Пас аз он, алиф - як бе-ду, ҷим-се, дол-чор гӯён ҳисоби он ҳарфҳоро ёд дод...

Ба ҳамин тарифа, падарам абҷадро ба ман то охираш бо ҳисобаш ёд дода баромад. Дар муддати тахминан як моҳ ман ҳарфҳои абҷадро шинохта мехондагӣ шудам ва ҳисобашро ҳам, ки аввал як-як зиёд шуда то даҳ, пас аз он даҳ-даҳ зиёд шуда, то сад ва баъд аз он сад-сад зиёд шуда то ҳазор мерафт, омӯхтам.

Баъд аз он ки ман инҳоро омӯхтам, падарам гуфт:

- Акнун ба ту боз як чизи бисёр ғалатиро ёд медиҳам. Ин 9 рақам ва як сифр (нул) аст, ки онро ҳакимҳои Ҳиндустон ёфтаанд. Бо он 9 рақам ва як сифр ҳисобҳои тамоми дунёро ёд гирифтан мумкин аст.

Ман дар шавқ ва ҳавас омадам, ки ин чи гуна як кори соҳирона бошад. Бо даҳ чиз ҳисоби ҳамаи дунёро гирифтан ҳақиқатан як чизи омӯхтанӣ аст. Ман ҳам, ки даҳ ангушт дорам, бо инҳо рӯзҳои ҳафтаро чанд бор ғалат карда базӯр мешумурдам...

Ман аз падарам сахт хоҳиш кардам, ки ҳар чи зудтар он даҳ чизи ҷодугаронаро ба ман ёд диҳад.

Падарам ба кор даромад.

Аввал рақамҳои 9-гонаро ягон-ягон навишта ба ман нишон дод. Ҳар рӯз як рақамро нишон медод ва баъд аз он сифрро ба ман нишон дода онро ҳам шиносонид. Баъд бо як сифр 10 шудани якро ёд дод ва бо ҳамин тариқа то охири 9 рақам давом кард.

Ин дарс ба ман он қадар зӯрӣ накард, зеро ман дар ҳисоби абҷад чи гуна як-як, даҳ-даҳ ва сад-сад зиёд шуданро омухта будам.

Баъд аз он ки ман инҳоро омӯхтам, падарам ба ман гуфт:

- Ту чизҳоеро ёд гирифтӣ, ки дар деҳаи мо инҳоро ҳеҷ кас намедонад. Ҳисоби абҷадро бошад, ҳатто мактабдори деҳа ҳам, ки домуллои пештараи ту аст, намедонад.

Ман ҳам бо омӯхтанам ин гуна илмҳои камёбро, дар дили худ хеле фахр мекардам. Дар ин миён як ҳодиса рӯй дод, ки ҳисоби абҷад ҳақиқатан ҳам сабаби фахри ман гардид.

Он ҳодиса ин гуна буд:

Дар Саримазори мо сайри соли навӣ - наврӯзӣ барпо шуд. Ба он сайр аз ҳамсоядеҳаҳои мо ҳам омаданд. Дар сайр гӯштигирӣ сар шуд, одамони ҷамъшуда ба ду тақсим ҷудо шуда, ба якдигар тараф гашта, маърака гирифта нишастанд. Падарам дар даруни маърака дар пеши тарафи худи моён менишаст ва маро ҳам дар пеши худаш нишонда буд. Аз ду тараф паҳлавонон баромада, ба ҳам гӯштӣ мегирифтанд, пурзӯрон камзӯронро меафтонданд. Дар аввали кор деҳаи мо ғолиб буд, аз инҳо ҳеҷ кас намеғалтид.

Як вақт аз тарафи муқобил як муллобача, ки дар Бухоро таҳсили илм мекардааст, бо ҷавоне, ки аз тарафи мо баромада як каси онҳоро ғалтонда буд, талабгор шуда баромад.

SHOIR.INFO

Ҷавони мо ҳам бе ҳеҷ гуна қилуқол ба он мулло гӯштӣ гирифт. Аммо баъд аз фурсате бо ҳам дарафтодан ҷавони мо афтод.

Як ҷавони дигар аз тарафи мо ба он мулло талабгор шуда баромад. Магар ин ҷавон ба назари он муллобача зӯртар намуд, ки:

- Ман бо ин гӯштӣ намегирам, - гуфт. Аммо нагуфт, ки «ӯ аз ман пурзӯр аст», балки гуфт:

- Ӯ чапан аст, ман мулло, «даст ба гиребон» шудани чапан бо мулло сабаби таҳқири уламо мешавад.

Падарам бо шунидани ин суханони вай якбора шӯрид ва маро ба бағали худ бардошта аз ҷояш ҷаста хест ва ба миёнаҷои маърака рафта, он муллобачаро ба пеши худ ҷеғ зад. Муллобача ҳам омада рӯ ба рӯ истода:

- Чӣ мегӯед? - гуфт ба падарам.

- Шумо муллоед ё паҳавон? - пурсид падарам аз муллобача.

- Ман муллои паҳавонам! - ҷавоб дод ӯ.

- Агар мулло бошед, - гуфт падарам, - ба ҷасадаш нигоҳ накарда, бо ин писари ман, ки ҳаштсола аст, мунозира кунед. Мардум бинанд, ки ҳақиқатан шумо муллоед ё не? Агар паҳавон бошед, бо он ҷавоне, ки ҳамсол ва ҳамҷасади шумо аст, гӯштӣ гиред, то мардум бинанд, ки кадоми шумо зӯр ҳастед?

Падарам илова кард:

- Аввал муллоии шуморо озмоем, - ба ман нигоҳ карда гуфт:

- Пурс, писарам, аз ҳисоби абҷад чизеро аз ин кас!

Ман ҳам бе ҳеҷ андеша:

- «Те» чанд аст? - гуфта аз он кас пурсидам.

Ӯ дам истод, ҷавоб дода натавонист. Падарам ба ман гуфт:

- Худат гӯй ки «те» чанд аст.

- Чорсад аст! - гуфтам ман.

Пас аз он падарам якчанд ҳарфҳои дигарро ягон-ягон «ин чанд аст, он чанд аст» - гӯён аз он мулло пурсид. Ӯ ба ҳеҷ кадом ҷавоб дода наметавонист. Ҳар ҳарферо, ки ӯ ҷавоб дода наметавонист, падарам аз ман мепурсид ва ман ҷавоб медодам.

Тарафи мо он муллобачаро «ӯйд-ӯйд» гӯён масхара доштанд.

Ӯ аз хиҷолат суп-сурх шуда буд.

Падарам ба ӯ гуфт:

- Акнун муллоии шумо тамом шуда монд, монанди як чапан ба он ҷавон гӯштӣ гирифтан гиред. Ӯ ҳам розӣ шуд, ки бо он ҷавон гӯштӣ гирад.

Ҳар ду гӯштӣ гирифтанд. Аммо даст ба гиребон шудани онҳо ҳамон буду ғалтидани мулло ҳамон.

Шӯрест, ки аз маърака бархост! Гӯштигирӣ ҳам бо ҳамин тамом шуд.

Ҷавонони тарафи моён ба падарам мегуфтанд:

- Ҳақиқатан он муллоро писари шумо ғалтонд. Азбаски ӯ дар мунозира мулзам шуд ва хиҷолат кашид, натавонист, ки қуввати худро тамом ҷамъ карда кор фармояд.

Аз ин сухани онҳо фахри ман боз зиёдтар мешуд ва ба дили худ мегуфтам, ки ман бояд ҳар илмро омӯзам, лекин дар ҳақиқат ман ҳанӯз савод надоштам...

***

Бо ҳамин ман ҳикояти мактаби ибтидоии худро тамом кардам, аммо чи гуна дарс хонданам, савод баровардanam ва ба адабиёт шуғл карданамро дар як вақти дигар хоҳам ҳикоят кард.

26 октябри соли 1934, Самарқанд

SHOIR.INFO

Садриддин Айнӣ

Мактаби кӯҳна

(повест)

ТҶБ «Истиқбол», Душанбе, хиёбони Саъдии Шерозӣ, 16, 2010 с.

Муассис ва роҳбари барнома
Ирақ АЙНӢ

Мушовир
Латофати КЕНҶА

Муҳаррир
Юсуфҷон АҲМАДЗОДА

Ороишгар ва тарроҳ
Фарида ЮНУСОВА

Рассом
Абдусалом АБДУЛЛОЕВ

Саҳифабандии
Комрони РАҲИМЗОД

Ҳуруфчин
Гулизор МАҲКАМОВА

Мусаҳҳеҳ
Ганҷина МУЛЛОҶОНОВА

SHOIR.INFO